

ULOGA FILOZOFIJE U CJELOŽIVOTNOM OBRAZOVANJU

Urličić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:780206>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

ULOGA FILOZOFIJE U CJELOŽIVOTNOM OBRAZOVANJU

IVANA URLIČIĆ

Split, 2024.

Odsjek za filozofiju

Studij: Filozofija; Engleski jezik i književnost

ULOGA FILOZOFIJE U CJELOŽIVOTNOM OBRAZOVANJU

Student:

Ivana Urličić

Mentor:

izv. prof. .dr. sc. Bruno Ćurko

Split, srpanj 2024.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. CJELOŽIVOTNO OBRAZOVANJE	3
2.1. Cjeloživotno učenje	5
2.2. Ciljevi cjeloživotnog obrazovanja i učenja.....	9
2.3. Filozofija u cjeloživotnom obrazovanju	11
3. FILOZOFIJA S DJECOM	13
4. FILOZOFIJA U OSNOVNOJ ŠKOLI	18
4.1. Kurikulum nastavnog predmeta Svijet i ja	20
5. FILOZOFSKA GRUPA PREDMETA U SREDNJOJ ŠKOLI U SREDNJOJ ŠKOLI.....	23
6. FILOZOFIJA NA SVEUČILIŠTU	27
7. FILOZOFIJA S ODRASLIMA I OSOBAMA TREĆE ŽIVOTNE DOBI	30
8. ULOGA FILOZOFIJE U CJELOŽIVOTNOM OBRAZOVANJU KROZ PRAKTIČNE PRIMJERE	36
8.1. Radionica s djecom.....	37
8.2. Radionica s umirovljenicima	42
8.3. Usporedba radionica	47
9. ZAKLJUČAK	49
10. SAŽETAK	51
11. ABSTRACT	52
12. LITERATURA	53

1.UVOD

Cilj ovog diplomskog rada je istražiti uloge filozofije u procesu cjeloživotnog obrazovanja. Kroz istraživanje locirati ću u kojim sve stupnjevima obrazovanja možemo pronaći filozofiju, te koja je njena uloga u formalnom i neformalnom obrazovanju. Na samom početku ovog rada, definirati ćemo što uopće označava pojam cjeloživotnog obrazovanja, analizirajući ga kroz koncepte organiziranog i neorganiziranog učenja. Uz obrazovanje, ovaj rad će objasniti i pojam cjeloživotnog učenja kroz usporedbu te podjelu na svoje tri vrste: formalno, neformalno i informalno obrazovanje. Nakon objašnjenja ova dva ključna pojma (cjeloživotno obrazovanje i učenje), usmjeriti ćemo se na ulogu same filozofije unutar tog cjeloživotnog procesa.

Najraniji oblik u kojem filozofija može biti predstavljena je filozofija s djecom koja je jedna od grana suvremene filozofije u praksi. Ovaj oblik filozofije ima za cilj pobuditi u djeci umijeće kritičkog mišljenja, potaknuti ih na analiziranje i argumentiranje stavova o filozofskim temama prilagođenim njihovom uzrastu. U svijetu postoje struje filozofije s djecom koji i u predškolskim ustanovama pokušavaju raditi programe filozofije s djecom. Naravno, radi se o najstarijoj vrtićkoj dobi. Nadalje, filozofiju možemo promatrati i u kontekstu osnovne škole. U Republici Hrvatskoj od nedavno u eksperimentalnim školama, filozofiju pronalazimo u nastavnom predmetu „Svijet i ja“ koji za cilj ima razvijanje kritičkog mišljenja kod djece, što uključuje i pomoć u formiranju stavova o svijetu u kojem se nalaze. Nakon osnovne škole, filozofiju možemo pronaći u srednjim školama, točnije u gimnazijama te ponekoj strukovnoj školi (u Republici Hrvatskoj filozofiju nalazimo u smjerovima Upravni pravnik i upravni tajnik, te u još pokojoj školi (što je rijetkost)). Prije kurikularne reforme i uvođenja novih kurikuluma, najčešće se filozofija predavala povijesno odnosno kronološki. U trenutnom sustavu, nastavnik je dužan obraditi obavezne tri domene od osam ponuđenih. Te tri domene korespondiraju s filozofskim disciplinama metafizike, epistemologije i etike. Od ostalih ponuđenih domena nastavnik po vlastitom nahođenju može birati jednu.

Uz samu filozofiju, u srednjoj školi predaju se i predmeti Logika i Etika. Logika se predaje 35 sati godišnje u trećem razredu gimnazija, a glavna joj je svrha uzdignuti svijest učenika o tome koji bi bili kriterijima valjanog mišljenja. U novom kurikulumu nastavni predmet Logika podijeljen je na četiri domene (Običan jezik i jezici logike; Misao, svijet i znanstvena spoznaja; Logička svojstva i odnosi; Argumentacija i kritičko mišljenje).

Imamo i etiku kao nastavni predmet. U njoj se učenike upoznaje s etikom kao filozofskom disciplinom koja istražuje filozofsko-etičke probleme i spoznaje na način da ih primjenjuje u oblikovanju moralnih pogleda te djelovanja. Ovaj predmet poučava se u svim srednjim školama te služi kao organizacijska alternativa za one učenike koji ne pohađaju predmet Vjeronauk. Ishodi ovog predmeta podijeljeni su u dvije domene (Moralno i etičko promišljanje; Moralno i etičko djelovanje) te se kroz te domene radi na tome da se osiguraju obrazovna iskustva kojima se upotpunjuje etička edukacija s obzirom na očekivane i postavljene ciljeve predmeta Etika. Nakon srednje škole, filozofiju susrećemo na sveučilištu gdje se razlikuju kronološki, tematski i problemski pristup kroz koje studenti uče važne filozofske koncepte te daljnje vježbaju svoje kritičko mišljenje.

Osim filozofije u formalnom obrazovanju, možemo je pronaći i u različitim oblicima neformalnog obrazovanja. Jedan od tih načina su i različiti pristupi filozofiji s djecom, različite javne rasprave, okrugli stolovi i predavanja. Uz navedene načine, vrijedan spomena je i filozofski café, u kojem se u opuštenom okruženju ljudi sastaju kako bi raspravljali o filozofskim temama i problemima. Još jedan oblik filozofije u neformalnom obrazovanju bi bila Filozofija sa zatvorenima koja se fokusira na pretvaranje perioda služenja kazne u edukacijsko iskustvo, fokusirajući se na razgovor o temama iz područja etike, filozofije prava i filozofije politike.

Na kraju tu je i filozofija (filozofiranje) s odraslima i osobama treće životne dobi – u smislu da filozofija služi popunjavanju njihovog slobodnog vremena na produktivan način, uvodeći prostor za razmišljanje o filozofskim temama i dilemama, kako bi ostali aktivni u razvijanju svojeg mišljenja.

Na kraju ovog rada prikazati ćemo rezultate praktičnog filozofskog rada kroz analizu dviju radionica (jedna s djecom, druga s umirovljenicima). Prikazati ću kako i na koji način naizgled razumljiv i jednostavan apstraktan pojam (prijateljstvo) može poslužiti kao alat za poticanje kritičkog mišljenja kod djece te argumentirane filozofske rasprave kod umirovljenika. Kroz usporedbu ovih radionica, vidjeti ćemo sličnosti i razlike u pristupu djece i umirovljenika prema istoj filozofskoj temi.

2. CJELOŽIVOTNO OBRAZOVANJE

Cjeloživotno obrazovanje se odnosi na koncept koji obrazovanje promatra kao cjeloživotni proces prvenstveno organiziranog učenja. Taj proces započinje obveznim školovanjem te formalnim obrazovanjem i traje cijeli život.¹ Upravo je na to ovaj diplomski rad usmjeren – na proces cjeloživotnog obrazovanja, kako na onaj standardni oblik na koji se većinski misli kada koristimo taj pojam, tako i na neformalno obrazovanje, posebice na neformalno obrazovanje u trećoj životnoj dobi. Ono što je specifično u pristupu ovog rada je što će odabrati jedan fokus unutar procesa cjeloživotnog obrazovanja – a to je filozofija; točnije kako se filozofija provlači kroz proces odgoja i obrazovanja, od vrtića do rada s umirovljenicima. Ponekad je riječ, naravno o akademskoj filozofiji, a ponekad je o filozofiranju odnosno kritičkom mišljenju kao takvom, neki bi rekli filozofija u svom izvornom obliku.

Zanimljiv aspekt je to što se cjeloživotno obrazovanje u svom začetku i povezivalo s filozofijom. Već od 1960ih, govorilo se o cjeloživotnom obrazovanju i učenju. U izvješću UNESCO-a 1972. godine, bivši francuski ministar obrazovanja Edgar Faure, istaknuo je kako cjeloživotno obrazovanje nije sistem školovanja, već filozofsko načelo koje se pridržava sistema obrazovanja.² Time možemo reći da iako ovo je organizirani proces koji prati određena pravila, u njegovoj suštini nailazimo na filozofiju kao centar, kao što biva u mnoštvu drugih znanosti.

Bitno je i za naglasiti da kada pričamo o filozofiji u obrazovanju, moramo razlikovati dva pojma, a to su Filozofija odgoja i odgojna filozofija. Filozofija odgoja odnosi se na cjelokupno interdisciplinarno pedagojsko-filozofijsko područje koje promatra povijesni razvoj odgoja, kao i raspravlja o konkretnim pitanjima poput: Što je odgoj? Na koji način se čovjek treba i može odgajati? Koji je cilj odgoja?; i druga slična pitanja. Odgojna filozofija se pak odnosi na različite pristupe odgoju koje pojedinac može zastupati, koristeći razne tehnike kako bi došao do određenih ciljeva koje odabrana odgojna filozofija pruža.

¹ vidi više: <https://www.bak.hr/cjelozivotno-obrazovanje/o-cjelozivotnom-obrazovanju-i-ucenju/>

² vidi više: Tuijnman, A., & Boström, A.-K. (2002). Changing Notions of Lifelong Education and Lifelong Learning. *International Review of Education / Internationale Zeitschrift Für Erziehungswissenschaft / Revue Internationale de l'Education*, 48(1/2), str. 95. <http://www.jstor.org/stable/3445328>

S druge strane, autor R. H. Dave cjeloživotno obrazovanje promatra u širem spektru, objašnjavajući svoj pristup time da njime cjeloživotno obrazovanje može biti primijenjeno na različite kontekste i kulture:

„Cjeloživotno obrazovanje je proces ostvarivanja osobnog, društvenog i profesionalnog razvoja tijekom cijelog životnog vijeka pojedinca kako bi se poboljšala kvaliteta života kako pojedinaca tako i njihovih kolektiva.“³

Ova sveobuhvatna i objedinjujuća ideja za svoj cilj ima pojačavanje prosvjetljenja kako bi se postigao najpotpuniji mogući razvoj u svim fazama i domenama obrazovanja.

³ Dave, R. H. ed. 1976. Foundations of Lifelong Education. Hamburg: UNESCO, Institute for Education, and Oxford: Pergamon Press, str. 340

2.1. Cjeloživotno učenje

Pojmovi cjeloživotnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja nisu istoznačnice. Kao što je ranije spomenuto, pojam cjeloživotnog obrazovanja u sebi podrazumijeva organizirano učenje, dok s druge strane cjeloživotno učenje obuhvaća cjelokupnu aktivnost učenja tijekom života. Pošto je cjeloživotno učenje širi pojam, kroz njega promatramo i cjeloživotno obrazovanje, na koje ćemo se ipak fokusirati u ovom radu upravo iz razloga što je organizirano, a ono što je fokus velikog dijela rada je filozofija unutar školstva.

Ne možemo pričati o obrazovanju kao o pojmu uopće ako u taj pojam ne uključimo i učenje, jer bez učenja se proces obrazovanja ne može odvijati. Unutar pojma cjeloživotnog učenja možemo izdvojiti tri različita oblika obrazovanja: formalni, neformalni i informalni.

- Formalno obrazovanje ili formalno učenje je „proces učenja koji je organiziran prema verificiranom obrazovnom programu kojim se stječe javna isprava o određenom stupnju obrazovanja, a stečene kvalifikacije upisuju u e-radnu knjižicu“.⁴ Formalno obrazovanje o kojem pričamo ovdje je visoko institucionalizirani, kronološki stupnjevan i hijerarhijski strukturiran "obrazovni sustav", koji obuhvaća period od osnovne škole pa sve do sveučilišta.⁵
- Neformalno obrazovanje ili neformalno učenje je „proces učenja koji je organiziran prema obrazovnom programu koji nije verificiran, a usmjeren je na profesionalno osposobljavanje odraslih osoba za rad, za različite socijalne aktivnosti te za osobni razvoj. Na kraju obrazovnog procesa polaznik prima potvrdu o sudjelovanju.“⁶ Neformalno obrazovanje bi onda moglo biti opisano kao svaka organizirana, sustavna obrazovna aktivnost koja se provodi izvan okvira formalnog sustava obrazovanja. No, iako je u gore spomenutoj definiciji rečeno kako je takvo učenje namijenjeno odraslim ljudima, treba istaknuti kako vrijedi i za druge skupine, kao što su npr. djeca. Tako definirano, neformalno obrazovanje uključuje, na primjer, poljoprivredne savjetodavne programe i programe osposobljavanja farmera, programe opismenjavanja odraslih, osposobljavanje za stjecanje radnih vještina izvan formalnog sustava, klubove mladih

⁴ <https://www.bak.hr/cjelozivotno-obrazovanje/o-cjelozivotnom-obrazovanju-i-ucenju/>

⁵ vidi više: Coombs, Philip H. and Ahmed, Manzoor. 1974. *Attacking Rural Poverty: How Nonformal Education Can Help*. Baltimore: John Hopkins University Press. str 8

⁶ Više vidi: <https://www.bak.hr/cjelo-zivotno-obrazovanje/o-cjelozivotnom-obrazovanju-i-ucenju/>

sa značajnim obrazovnim svrhama i razne programe podučavanja u zajednici o zdravlju, prehrani i slično.⁷

Za svrhu ovog rada, nećemo promatrati ovdje nabrojane primjere, već će se rad fokusirati na neformalne oblike filozofije kao što su 'Filozofija s djecom' i 'Filozofija s umirovljenicima'. Pojedinci koji 'sudjeluju' u ovom obliku obrazovanja imaju osiguranu potporu, a neki od oblika njegovog provođenja su konferencije, simpoziji, seminari i tečajevi.⁸ Još jedan oblik ovakvog učenja su i radionice, točnije filozofske radionice koje mogu biti odrađene s djecom i odraslim ljudima, a primjer dvaju takvih će biti preciznije opisan kasnije u ovom radu.

- Informalno obrazovanje ili informalno učenje označava proces koji se može okarakterizirati kao svjesnost bez prisutnosti potpore, u kojem se pojedinac samostalno organizira za svoje učenje. Ovaj oblik učenja se još naziva i samoobrazovanjem.⁹ Neformalno obrazovanje može biti opisano u smislu cjeloživotnog procesa kojim svaka osoba stječe i akumulira znanja, vještine, stavove i uvide iz svakodnevnih iskustava i izloženosti okolini – kod kuće, na poslu, u igri; iz primjera i stavova obitelji i prijatelja; od putovanja, čitanja novina i knjiga; ili slušanjem radija ili gledanjem filmova ili televizije. Općenito, neformalno obrazovanje je neorganizirano i često nesustavno; ipak ono čini najveći dio cjelokupnog životnog učenja bilo koje osobe - uključujući ono čak i visoko "školovane" osobe.¹⁰

Po mišljenju Philipa Coombsa i Manzoora Ahmeda, formalno učenje je dakle strukturirano u sustav "intelektualnih" dijelova, dok je neformalno i informalno učenje sastavljeno od niza obrazovnih aktivnosti koje obično nisu međusobno povezane na bilo koji sustavan način. Međutim, autori ističu da ne postoje definitivne ili jasne granice između ova tri načina obrazovanja i, posljedično, može doći do preklapanja i interakcije.¹¹ Elemente formalnog,

⁷ vidi više: Coombs, Philip H. and Ahmed, Manzoor. 1974. *Attacking Rural Poverty: How Nonformal Education Can Help*. Baltimore: John Hopkins University Press. str. 8

⁸ vidi više: Pongračić, Luka ; Čarapović, Tea ; Zečević, Marta Edukativna platforma za mrežno učenje Campster u kontekstu cjeloživotnoga obrazovanja // *Jezik, književnost i obrazovanje - suvremeni koncepti* / Višnjić-Jevtić, Adrijana i sur. (ur.). Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020. str. 237

⁹ Ibid, str. 237

¹⁰ vidi više: Coombs, Philip H. and Ahmed, Manzoor. 1974. *Attacking Rural Poverty: How Nonformal Education Can Help*. Baltimore: John Hopkins University Press. str. 9

¹¹ vidi više: Tuijnman, A., & Boström, A.-K. (2002). Changing Notions of Lifelong Education and Lifelong Learning. *International Review of Education / Internationale Zeitschrift Für Erziehungswissenschaft / Revue Internationale de l'Education*, 48(1/2), 93–110., str.97 <http://www.jstor.org/stable/3445328>

neformalnog i informalnog obrazovanja treba sintetizirati i razviti jake veze među njima, kako bi se što bolje razvijali sustavi cjeloživotnog obrazovanja i učenja.

Kada je riječ o bitnim načelima, za pojedinca je najvažnija „...mogućnost proširenja znanja, stavova i vrijednosti, mogućnost i potreba razvoja osobnih potencijala u različitim razdobljima života, mogućnost pristupa različitim oblicima i sadržajima učenja radi ostvarivanja vlastitih želja i razvoja sposobnosti i pravo na priznanje znanja i vještina stečenim u različitim okruženjima i vrstama učenja. Ishodi cjeloživotnog učenja trebaju voditi prema razvoju osobnih potencijala pojedinaca i biti elementom aktivnog građanstva.“¹²

Može se reći kako je sam proces učenja jedan kontinuirani proces te ako pričamo o neformalnom ili informalnom učenju u kojem sudjeluju odrasli, onda se može istaknuti i to da je glavni faktor za uspješno obrazovanje sigurno motiviranost. Ovaj faktor je naravno bitan u svim fazama školovanja i kod svih polaznika, ali posebno kod odraslih koji kao da iznova započinju proces svog školovanja pa je tako ta motiviranost uvjetovana određenim navikama, iskustvima i znanjem stečenim u ranijim godinama njihovog školovanja, tj. u njihovoj mladosti.

U 90-im godinama prošlog stoljeća je došlo do promjene paradigme u smislu da se iz fokusa pomalo miče cjeloživotno obrazovanje, a dolazi u fokus cjeloživotno učenje, čime se pojedinost prebacuje s države na pojedinca. Ovim pojmom se želi naglasiti važnost neorganiziranoga učenja za čovjekov razvoj, pa se pažnja posvećuje upravo tome - nenamjernomu učenju i samoobrazovanju. Za razliku od obrazovanja, koje je organizirao i koje označava namjeran proces učenja, nenamjerno učenje neorganiziran je proces stjecanja znanja te služi kao pomoć u razvijanju stavova i kao takav često se odvija i nesvjesno.¹³

Ono što možemo istaknuti je to da cjeloživotno učenje predstavlja „osnovu osobnog razvoja te snalaženja i neprestane prilagodbe pojedinca promjenjivim okolnostima u osobnom životu, na radnom mjestu i u društvenoj zajednici“¹⁴ Pa tako, da bi pojedinac mogao ostvariti te ciljeve, mora pratiti određena načela cjeloživotnog učenja:

¹² Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2015). *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije*. Zagreb: Intergrafika TTŽ d.o.o., str. 25

¹³ vidi više: Vekić, M. (2015). Obrazovanje u novome ruhu: cjeloživotno učenje i obrazovanje odraslih. *Hrvatski jezik*, 2 (3), 5-14. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/172038>

¹⁴<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Materijali%20za%20istaknuto/2014/Strategija%20obrazovanja%20znanosti%20i%20tehnologije/4.%20Cjelo%C5%BEivotno%20u%C4%8Denje.pdf>

1. mogućnost usvajanja, unapređenja i/ili proširenja znanja, vještina, stavova i vrijednosti
2. mogućnost i potreba razvoja osobnih potencijala u različitim razdobljima života
3. mogućnost pristupa različitim oblicima i sadržajima učenja radi ostvarenja osobnih želja i razvoja sposobnosti
4. pravo na priznanje znanja i vještina stečenih u različitim okruženjima i vrstama učenja¹⁵

Ono čemu ova načela, ali i cjeloživotno obrazovanje općenito teži je to da osposobi pojedinca na rad, tj. na ostvarenje osobnih potencijala – te mu omogući bolju zapošljivost, kao i konkurentnost na tržištu rada. Iako smo se za potrebe ovog rada fokusirali na pojedince, bitno je za naglasiti da se na njima proces učenja ne zaustavlja, već je primjenjiv i na organizacije. Važno je da i one neprestano uče i prate svoje okruženje kako bi što bolje vladali svim situacijama unutar gospodarstva, ali i različitih uprava. Kako bi i pojedinci i organizacije mogli napredovati i svom obrazovanju, nužno je njegovati kritičko mišljenje, estetsko vrednovanje, odgovornost u odnosu prema sebi, drugima i okolini, građanski aktivizam, financijsku pismenost i dr.¹⁶ Svi ovi faktori ključni su za uspješno učenje i ozbiljno shvaćanje cjeloživotnog učenja.

¹⁵ Vidi više: Ibid, podjela načela

¹⁶ Vidi više: Ibid, str. 133-134

2.2. Ciljevi cjeloživotnog obrazovanja i učenja

Nakon što smo definirali što je to cjeloživotno obrazovanje i cjeloživotno učenje, sada možemo vidjeti i koji bi to bili njihovi ciljevi. U dokumentu vlade RH o cjeloživotnom obrazovanju, definirano je pet glavnih ciljeva obrazovanja¹⁷:

1. izgraditi sustav za identificiranje, poticanje, razvoj sposobnosti i potencijala pojedinaca te ojačati službe za cjeloživotno osobno i profesionalno usmjeravanje
2. unaprijediti kvalitetu i uspostaviti sustav osiguravanja kvalitete
3. razviti procese i sustav priznavanja neformalno i informalno stečenih znanja i vještina
4. unaprijediti sustav trajnoga profesionalnog razvoja i usavršavanja odgojno-obrazovnih djelatnika
5. poticati primjenu informacijske i komunikacijske tehnologije u učenju i obrazovanju.

U svom procesu obrazovanja, ali i učenja te odgoja, pojedinac bi trebao težiti ispunjenju ovih ciljeva. To ispunjenje se najčešće ne događa ni svjesno ni namjerno, već kroz življenje i učenje se prirodno ispune i ovi ciljevi kako pojedinac napreduje u svom znanju. Ako se ispunjavaju ovi ciljevi, to znači da pojedinac uspijeva na putu svog obrazovanja te možemo reći da ako je sama svrha društvenog razvoja „unapređivanje kvalitete života, a obrazovanje i odgoj trebaju pridonositi razvoju, onda se može zaključiti da je svrha edukacije pridonosenje kvaliteti života.“¹⁸

Kako se tržište rada mijenja, tako se mijenja i vrsta obrazovanja koja je tražena na tom istom tržištu. Prije je formalno obrazovanje isključivo prednjačilo nad neformalnom ili informalnom obrazovanju, no to više nije nužno tako. Upravo zbog brzih promjena na tržištu rada, starenja stanovništva te sve izraženije globalne konkurencije, ukazuje se potreba za korištenjem svih dostupnih znanja i vještina, bez obzira odakle ih je pojedinac stekao. Na taj način, vrednovanjem ishoda neformalnog i informalnog obrazovanja, otvaraju se nova vrata onima

¹⁷<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Materijali%20za%20istaknuto/2014/Strategija%20obrazovanja%20znanosti%20i%20tehnologije/4.%20Cjelo%C5%BEivotno%20u%C4%8Denje.pdf>

¹⁸ Pastuović, N. (2006). *Kako do društva koje uči*. *Odgojne znanosti*, 8 (2 (12)), 421-441. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/22428>

koji imaju određena znanja i sposobnosti, ali su ih zbog manjka potvrde teško koristili u životu.¹⁹

Ciljevi obrazovanja su njezini željeni učinci bez obzira u kojoj su mjeri oni postignuti i bez obzira na to što je ciljem obrazovanja objavljeno.²⁰ Najopćenitije se ciljevi obrazovanja određuju kao nekakvi drukčiji razvoji odnosno kao razvoj osobe koja se obrazuje i odgaja. Uz to, određuju se i kao doprinos obrazovanja nekom području društvenog razvoja.²¹

Uz ove ciljeve koji se mogu klasificirati kao unutarnji ciljevi, jer se tiču pojedinca, možemo izdvojiti da postoje i vanjski ciljevi cjeloživotnog obrazovanja. Ovakav cilj bi se odnosio na utjecaj koji obrazovanje može imati na okruženje i svijet pa možemo reći da je to ostvarivanje željenih promjena u društvenoj i prirodnoj okolini pomoću ponašanja koje je korigirano obrazovanjem. Smatra se da se obrazovanjem i odgojem može dugotrajno utjecati i djelovati na društvo, tj. društveni razvoj.²²

Uz prethodno navedeni, još jedan od vanjskih ciljeva cjeloživotnog obrazovanja je „doprinijeti razvoju Europe kao naprednog društva znanja s održivim gospodarskim razvojem, većim brojem kvalitetnih radnih mjesta te jačom društvenom kohezijom.“²³ Na ovaj način obrazovanje na izravan način pridonosi ne samo pojedincu, već i društvu.

¹⁹<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Materijali%20za%20istaknuto/2014/Strategija%20obrazovanja%20znanosti%20i%20tehnologije/4.%20Cjelo%C5%BEivotno%20u%C4%8Denje.pdf>

²⁰ Pastuović, N. (2006). *Kako do društva koje uči*. *Odgojne znanosti*, 8 (2 (12)), str. 426. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/22428>

²¹ Fägerling, I., Saha, L. J. (1989) *Education and National Development*. Oxford: Pergamon Press

²² Pastuović, N. (2006). *Kako do društva koje uči*. *Odgojne znanosti*, 8 (2 (12)), str. 427. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/22428>

²³ <https://www.hzz.hr/projekti/program-za-cjelozivotno-ucenje/>

2.3. Filozofija u cjeloživotnom obrazovanju

Sada kada smo pobliže objasnili pojmove cjeloživotnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja, možemo ukratko objasniti i gdje se filozofija nalazi u toj priči. A potrebno je i istražiti kako to djeluje u praksi, tako ćemo kroz primjere i radionice promotriti kako ta filozofija izgleda u realnosti, među nefilozofskim građanima. .

Filozofiju najčešće pronalazimo u organiziranim oblicima nastave, u smislu nastave u školi ili fakultetu. No, ovaj rad će filozofiju u obrazovanju promatrati iz nekoliko različitih kutova jer se filozofija ne nalazi samo u jednom od segmenata obrazovanja. Ako se usmjerimo na škole, lako primjećujemo kako se filozofska grupa predmeta (Filozofija, Etika i Logika) nalazi u srednjim školama, točnije gimnazijama i samo nekim strukovnim školama (smjerovi Upravni pravnik i Upravni tajnik). Logika se podučava 35 sati na trećoj godini školovanja, a filozofija na završnoj, četvrtoj godini, i to 70 školskih sati. Etika se podučava po jedan školski sat tjedno (35 sati u školskoj godini), ali u sve četiri godine u svim srednjim školama. Valja napomenuti kako je etika izborni predmet. Naime učenici biraju ili konfesionalni vjeronauk ili etiku. Dvadesetak posto (20%) učenika u Republici Hrvatskoj bira etiku za izborni predmet. Na sveučilišnoj razini student može studirati filozofiju na filozofskim fakultetima odnosno na fakultetima koji su usmjereni na humanističke znanosti. Samo se na filozofskom fakultetu u Zagrebu može studirati filozofija kao jednopredmetni studij, na ostalim Fakultetima²⁴ filozofija se može kombinirati s još jednim predmetom u dvopredmetnim studijima. Na filozofskom fakultetu u Zagrebu može biti, dakle, i jednopredmetni i dvopredmetni studij. Na ostalim fakultetima postoje filozofski kolegiji - najčešće se radi o kolegijima usmjerenim na pojedine filozofske discipline koje su vezane uz sam studij (medicinska etika, filozofija politike, filozofija tehnike, filozofija prava, bioetika i sl.). Dakle ovdje se radi o dva primjera (škola i fakultet) u kojima filozofija postoji u formalnom obrazovanju jer znamo da pripadaju strukturi obrazovnog sustava i da na kraju tog procesa pojedinac za stečeno znanje prima neku vrstu diplome ili potvrde.

S druge strane, filozofiju možemo pronaći i u raznim oblicima u neformalnom obrazovanju kroz razne oblike rada sa ljudima. To su filozofski kafići, filozofija u zatvorima, filozofsko

²⁴ Filozofski fakultet u Splitu, Filozofski fakultet u Rijeci, Filozofski fakultet u Osijeku, Sveučilište u Zadru, Fakultet hrvatskih studija, Fakultet filozofije i religijskih znanosti.

savjetovanje, filozofske rasprave, okrugli stolovi i sl. Za ovaj rad usmjerili smo se na dva možda najpoznatija ogranka onog što se danas naziva Filozofija u praksi. Radi se o Filozofiji s djecom i Filozofiji za umirovljenike (Filozofija u trećoj životnoj dobi). U ova dva slučaja, pojedinci se susreću s filozofijom van konteksta školstva, kroz različite aktivnosti, ali najčešće kroz radionice koje se fokusiraju na dijalošku praksu i uvježbavanja valjana mišljenja. Primjer takvih konkretnih radionica analizirati ćemo u završnom dijelu ovog rada na način da ćemo usporediti pristup djece i umirovljenika istoj filozofskoj temi te istražiti razlike u njihovim odgovorima.

Dakle, za razliku od mnoštvo drugih predmeta, filozofiju ne možemo svrstati u samo jednu vrstu obrazovanja ili učenja. Iako ona najvećim dijelom spada u formalno obrazovanje (od osnovne škole do fakulteta), ipak ne smijemo zanemariti dio koji se bavi neformalnim obrazovanjem, a koji ima jednak, ako ne i veći utjecaj na samo poimanje filozofije od strane pojedinca. A ta filozofija u neformalnom obrazovanju se sve više razvija, kako u Hrvatskoj, tako i širom svijeta.

3. FILOZOFIJA S DJECOM

Filozofija s djecom je grana filozofske prakse čiji je osnivač Matthew Lipman. Glavna ideja ove vrste filozofije je razgovor s djecom te održavanje predavanja i radionica koje potiču djecu na kritičko mišljenje, rješavanje filozofskih problema i općenito širenje vidokruga u smislu da se djecu potiče na preispitivanje i razmišljanje.²⁵

Ono što prije svega moramo naglasiti i razlikovati je to da postoji filozofija s djecom (Philosophy with children or PWC) i filozofija za djecu (Philosophy for children or P4C). Ova dva pojma se često koriste kao istoznačnice, no to nije ispravno. Naravno, značenje im je povezano, ali razlika je u tome što se izraz 'filozofija s djecom' upotrebljava za cjelokupan pokret kojeg je pokrenula Lipmanova inovacija, dok se s druge strane izraz 'filozofija za djecu' koristi za konkretnu Lipmanovu metodu i kurikulum koji je napisao. Taj kurikulum se sastoji od niza romana za djecu, kao i priručnika za učitelje te dodatnih teorijskih refleksija.²⁶ Ovo nisu jedina dva naziva za ovu vrstu filozofije, ali na njima ćemo se zadržati za potrebe ovog rada, jer koji god da se naslov koristi, svi se odnose na isto – na filozofiju dijaloga koja je prilagođena djeci. Iz gore navedenog pojašnjenja, možemo zaključiti da će se ovaj rad fokusirati na filozofiji s djecom, u smislu da će povezivati djecu s pojmom filozofije i kritičkog mišljenja.

Kada pričamo o filozofiji s djecom u našem području „možemo reći da se u Republici Hrvatskoj, sve više provode radionice, projekti i programi iz područja filozofije s djecom. Npr. Udruga *Mala filozofija* svoje programe i projekte provodi od 2008 godine. Od projekta „Pogled u vlastito mišljenje“ koji se redovito provodi po zainteresiranim školama od 2008. do danas, preko raznih nacionalnih projekata („Tko se boji korupcije, još?“, „Umjetnost demokracije“...) pa sve do dvadesetak europskih projekata u kojima se stvaraju edukativni priručnici, programi, kurikulumi te radionice.“²⁷

Način na koji je M. Lipman zamislio svoj program je bilo da filozofi educiraju učitelje kako bi na što bolji način djeci mogli prenijeti filozofiju te kako bi ih potaknuli na razmišljanje o

²⁵ vidi više: Urličić, I. (2022). *Djeca i umirovljenici u filozofskoj praksi Lou Marinoffa* (Završni rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:343037>

²⁶ Ćurko, B. (2012). Uvodnik: Filozofija s djecom. *Metodički ogledi*, 19 (2), 9-11. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/103675>

²⁷ Urličić, I. (2022). *Djeca i umirovljenici u filozofskoj praksi Lou Marinoffa* (Završni rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet / citat prema: Bruno Ćurko, Ivana Kragić (2009), „Igra- put k multidimenziranom mišljenju“ u: *Filozofska istraživanja* Sv. 2, str. 307-309

filozofskim temama koje su djeci većinom nepoznanica ili o njima ne bi pretjerano razmišljali prije samih filozofskih radionica:

„Lipman i njegovi kolege su jako ozbiljno shvatili vježbanje filozofije za djecu s učiteljima. Željeli su sačuvati dvije važne i preklapajuće prakse - filozofiranje i učenje. S jedne strane Lipman je znao da učitelji nisu dovoljno filozofski obrazovani za ovakvu vrstu nastave, pa je s druge strane puno ulagao u rad s učiteljima koji su zahvaljujući tome trebali postati upoznati s nekim filozofskim idejama. Iste te filozofske ideje stoje iza priča koje su pripremljene, načinima i materijalima kako se one prenose. Također je želio da učitelji sami pruže praktične savjete o tome kako bi rad s njihovim učenicima u ovom polju bio još produktivniji. Lipman je angažirao profesionalce filozofe, kao edukatore učiteljima koji su trebali biti osposobljeni potaknuti djecu na kritičko mišljenje.“²⁸

Jedan od filozofa koji bavi filozofijom s djecom je Lou Marinoff. On je filozof koji se inače fokusira na praktičnu i primjenjivu stranu filozofije te je usmjeren na razgovor, radionice te općenito poticanje kritičkog mišljenja. Osim filozofije s djecom, Marinoff se bavi i drugih vrstama praktične filozofije kao što su filozofija s umirovljenicima (o kojoj ćemo pričati kasnije u ovom radu) i filozofija sa zatvorenim. Promatrajući pozitivne rezultate Lipmanovih teorija, Marinoff smatra da je potrebno filozofiju uvesti u svaku osnovnu i svaku srednju školu jer primjećuje da djeci u njihovom obrazovanju nije ponuđen skoro pa nikakav oblik učenja ili poučavanja filozofije koji bi ih poticao na kritičko mišljenje. Još više od toga, djeca ne samo da u pravilu nisu dovoljno izložena praktičnoj filozofiji, već ih je se u školama uči da gradivu i problemima pristupaju šablonski te su iz dana u dan bombardirani kritički neprosuđenim vijestima koje zatupljuju njihove umove. Ovakve vijesti djeca najčešće čuju na vijestima ili medijima općenito te se na taj način uništava njihov logički instinkt za prosuđivanje laži od istine.²⁹

Promatrajući filozofiju s djecom iz perspektive učitelja koji bi trebali biti zaduženi za njeno provođenje, Steve Williams ističe kako oni znaju biti zabrinuti da će 'filozofiranje' ometati djecu i da zbog toga djeca neće razvijati druge bitne vještine pa će to uzrokovati loše rezultate na ispitima. No istraživanja dokazuju kako „filozofija u djeci i mladima budi samopouzdanje te

²⁸ Cah, Z. (2020). *Filozofija s djecom i odgoj za ljudska prava* (Diplomski rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:345074>

²⁹Vidi više: Marinoff, Lou. (2002) *Philosophical Practice*. Academic Press. str. 292

preko nje oni postaju sustavni mislioci te postižu bolje rezultate na ispitima.“³⁰ Također, Williams ističe kako neki misle da je djeci potrebna određena količina znanja ili iskustva o nekim temama kako bi o njima mogli filozofirati na produktivan način, no on se s tim ne slaže nego naglašava kako se u njegovom iskustvu pokazalo da je upravo to postavljanje pitanja o nepoznatim temama ono što djeci daje dobru podlogu znanja i postavlja bazu za buduće iskustvo. Iz ovog razloga su djeca koja 'filozofiraju' često sklonija tome da samoinicijativno žele proširiti svoje znanje o svijetu oko njih.³¹

Postoje načini na koje se u učionici može stvoriti atmosfera filozofskog podupiranja koristeći određeni pristup prema djeci. Neki od stavova koji učitelj ili provoditelj filozofske radionice s djecom treba imati prema polazniku su³²:

- Zainteresiran/a sam za tvoje ideje
- Pokazati ću svoj interes time što ću te slušati i odgovarati na tvoja pitanja
- Poštujem da si ti osoba koja mi dolazi s bitnim pitanjima, mišljenjima, objašnjenjima, primjerima i usporedbama
- Suradivati ću s tobom kroz tvoja pitanja, interese i vrijednosti
- Raditi ću na tome da stvorim atmosferu u kojoj zajedno možemo doći do odgovora na tvoja pitanja

Koristeći ove smjernice, na radionicama možemo stvoriti dinamiku u kojoj su djeca otvorena i sebe mogu vidjeti kao one koji su sposobni kritički razmišljati o filozofskim temama.

Već smo spomenuli važnost dobrog odnosa učitelja i djeteta kako bi radionica bila produktivna, i to je upravo ono što je Lipman smatrao ključnim u filozofiji s djecom, jer bez tog odnosa, djeca se neće osjećati pozvano postavljati pitanja i preispitivati sve izrečeno. To bi bilo poražavajuće, s obzirom da je zamišljeno da upravo za dječja znatiželja bude vodilja svake radionice, jer ako djeca ne postavljaju pitanja, tj. ako ne traže odgovore na postavljena pitanja, onda cijela radionica počinje nalikovati običnom školskom satu na kojem djeca samo prate učitelja i kući uče ono što im je rečeno da će biti u ispitu – time polako, ali sigurno uništavajući njihovu sposobnost kritičnog promišljanja.

³⁰ Steve Williams, *P4C: what, why and how?* na: <https://p4c.com/about-p4c/>

³¹ vidi više: Ibid

³² vidi više: Steve Williams, *P4C: what, why and how?* na: <https://p4c.com/about-p4c/>

„Lipman je smatrao kako bi djecu trebalo učiti razlikovati drukčije situacije te da bi dijete trebalo imati lepezu metoda kako bi se moglo prilagoditi situaciji i primijeniti prikladnu metodu onoj situaciji u kojoj se nađe. Ovdje u sliku dolaze učitelji ili edukatori koji su zaduženi za prenošenje svog znanja. No, Lipman većini takvih učitelja prigovara to da su podcijenili količinu pripreme koja je potrebna kako bi se zaintrigirala dječja radoznalost; govoreći kako je lako privući pažnju djeteta koristeći jeftine trikove, ali ono što je zahtjevnije je prodrijeti u dubinu njihove znatiželje o onome što je bitno.“³³

Gore navedeno nas potiče da istražimo koji bi bio prikladan način za pobuditi interes za filozofijom kod djece; a odgovor je kroz igru i kroz priče. Kroz ove pristupe je djecu najlakše uvesti u svijet filozofije te na njima blizak način objasniti im neka filozofska pitanja i probleme. Možemo reći da su priče sastavni dio i najčešći pristup u filozofskim radionicama s djecom. Kroz jednostavne priče djeci možemo približiti neke filozofske teme, koristeći njima bliske likove i situacije (npr. likovi iz crtića). Ono što je korisno kod tih 'pričica' je to što one često u sebi sadrže korisne pouke i potiču djecu na razmišljanje o filozofskim i etičkim pitanjima i dilemama (npr. istina, hrabrost, pravednost, ljubav, prijateljstvo i dr.).

„Priča, neovisno je li istinita ili lažna i koja joj je tema, služi kao posrednik između sadržaja i onoga koji se tim sadržajem bavi.“³⁴

Glavna stavka koja se razvija putem priča, a i filozofskih radionica općenito je zasigurno kritičko mišljenje. U kasnijem dijelu ovog rada ću se više zadržati na toj temi kroz sami primjer jedne radionice s djecom kroz koju su djeca pokazala svoju sposobnost da filozofski i kritički pristupaju temama koje su im zadane, i na taj način jačaju samostalnost u izražavanju svojih stavova.

Kao što smo već spomenuli, za uspješnu radionicu, potrebna su suradljiva djeca, ali što je još važnije, potrebna je naravno osoba koja bi tu radionicu vodila. Ta osoba ne mora nužno uvijek biti filozof, već može biti i odgojitelj, učitelj ili profesor.

³³ Urličić, I. (2022). *Djeca i umirovljenici u filozofskoj praksi Lou Marinoffa* (Završni rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet / citat prema: Lipman, Matthew. (1976) "Philosophy for children." *Metaphilosophy*, vol. 7, no. 1, str 22

³⁴ Miloš, M. (2021). *Razvoj filozofije odgoja kroz povijest i utjecaj na suvremenu filozofiju odgoja* (Diplomski rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:221559>

„Marinoff za takvu osobu kaže da bi bilo idealno kada bi bila obrazovana u teorijskom dijelu, ali i imala iskustva u praktičnom dijelu filozofije. Kaže kako je idealan balans znanja filozofske teorije i iskustva u filozofskoj praksi omjer 50/50. To kaže jer filozofi koji su u potpunosti 'uronjeni' u filozofsku teoriju nisu u stanju efektivno prakticirati filozofiju, iz čistog razloga što ne znaju što je to točno praksa u tom smislu. S druge strane, oni filozofi koji su 'uronjeni' u praktični ili edukacijski dio filozofije, ne mogu efektivno filozofirati jer ne znaju što je filozofija u tom smislu. Iz ovog razloga, kao što smo prethodno rekli, jedino balans između ove dvije strane može prouzrokovati pravilan način edukacije u filozofiji, posebice među djecom.“³⁵

Za Lipmana, razvoj misaonih vještina je jedan od temeljnih ciljeva obrazovanja pa time i filozofije s djecom.³⁶ Upravo iz tog razloga važno je da osnovna sredstva za prikupljanje tih vještina djeci budu na raspolaganju što ranije kako bi se razvijala njihova sposobnost kritičkog mišljenja te da bi na taj način mogli što lakše kroz život formirati i smisleno argumentirati svoje stavove.

³⁵ Urličić, I. (2022). *Djeca i umirovljenici u filozofskoj praksi Lou Marinoffa* (Završni rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet / citat prema: Marinoff, Lou. (2002) *Philosophical Practice*. Academic Press. str. 293

³⁶ Luketić, I. (2019). *Teorija multidimenzioniranog mišljenja M. Lipmana i njena kritika* (Diplomski rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:915606>

4. FILOZOFIJA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Kada promatramo filozofiju u pogledu obrazovanja, bilo to formalno ili neformalno, područje osnovne škole je poprilično zapostavljeno. Ovaj dio školstva filozofija obično preskoči, te čak i ako je dijete pohađalo satove 'Male filozofije' ili nekog sličnog programa ili projekta, s njom će se ponovno sresti možda tek u srednjoj školi. Ova činjenica nameće pitanje je li to tako zato što filozofija nije potrebna djeci u osnovnim školama ili zato što djeca ne žele učiti o filozofiji? Odgovor se krije u tome što se djeci u osnovnoj školi filozofija ne treba predstaviti na isti način kao srednjoškolcima, već bi više trebala ciljati na pristup koji ima filozofija s djecom.

Način na koji je to izvedivo je da se pomaknemo od okvira same filozofije i, kao i kod filozofije s djecom, fokusiramo se na kritičko mišljenje. Osnovna škola je idealno vrijeme za razvijanje dječje svijesti i njihovih stavova, za poticanje na razmišljanje i argumentiranje kroz rasprave na satu. Sam Matthew Lipman je i započeo raditi s mlađim osnovnoškolcima jer je uvidio kao je kasno da se tek na sveučilišnoj razini studente uči kritički misliti. Predmet koji bi se zvao ili kritičko mišljenje ili filozofija s djecom ili samo filozofija bi djeci dalo prostor da svoja mišljenja izgrade i podijele sa svojim kolegama te da saznaju na koji način mogu dublje promišljati o nekim filozofskim problemima, kako bi preko toga razvijali svoju mogućnost kritičkog razmišljanja. Ovdje govorimo o filozofskim problemima i temama prilagođeno djeci i njihovoj dobi (npr. prijateljstvo, ljubav, društvo i sl.) Upravo to je ono što bio određeni cilj izbornog predmeta za osnovne škole kojemu je naziv promijenjen u 'Svijet i ja'.

Prije ovog predmeta, u Hrvatskoj nije postojao predmet koji bi djeci u osnovnoj školi predstavio ikakav oblik filozofije ili logike. Predmet 'Svijet i ja' je prvenstveno bio zamišljen pod nazivom 'Kritičko mišljenje' te je to trebao biti predmet koji bi slušali oni učenici koji ne pohađaju Vjeronauk. Voditelj ekspertne Radne skupine *Ministarstva znanosti i obrazovanja* za izradu kurikuluma novog nastavnog predmeta 'Svijet i ja', doc.dr.sc. Bruno Ćurko, zajedno s još dvanaest kolegica, osmislio je i napisao kurikulum za ovaj predmet. Pošto je ovaj predmet bio zamišljen kao alternativa za Vjeronauk, tako je i ostalo, iako Ćurko ističe kako ovaj predmet nije tematska, već samo organizacijska alternativa Vjeronauku.³⁷

U idealnom slučaju, djeca bi trebala biti u mogućnosti slušati oba predmeta, a ne birati samo jedan, ali pošto je predmet 'Svijet i ja' još uvijek u eksperimentalnoj fazi, uveden je isključivo

³⁷ prema novinskom članku / intervju: <https://www.nacional.hr/bruno-curko-uz-novi-izborni-predmet-djeca-ce-biti-autonomna-samopouzdana-i-odgovorna/>

kao izborni predmet, i to u otprilike 50-60 škola u sklopu Eksperimentalnog projekta Cjelodnevna škola (CDŠ). Ako gledamo u brojkama, otprilike 12.6 posto učenika osnovne škole (oko 39 tisuća), moglo bi sudjelovati u nastavi predmeta 'Svijet i ja'.³⁸ Što se tiče provođenja same nastave, predmet će održavati nastavnici koji su već tu u školama (uz dodatan 'tečaj'), ali da predmet zaživi i opstane, u budućnosti bi se težilo da ga drže oni koji su u svom sveučilišnom obrazovanju položili kolegij Logike. Bitno je za naglasiti da bi ovaj novi predmet u svom fokusu imao da nauči učenike kako misliti, a ne što misliti. Svi predmeti u školi većinom učenike samo podučavaju činjenicama i kako da te činjenice zapamte, ali ne preispituju učenike o „pozadini priče“. 'Svijet i ja' je predmet koji bi kroz neke osnovne filozofske teme i pitanja djecu učio kritičkom mišljenju:

„Cilj je poticati učenike da svojim riječima i zaključcima, naravno na temelju argumenata, kritički promišljaju o svijetu koji ih okružuje. Uz metode poput rasprave, debate, sudnice, igre asocijacija ili uloga, sokratskog dijaloga i ostalih djeca će učiti razvijati vlastita mišljenja, jezične kompetencije, izgrađivati samopouzdanje, uvažavanje različitosti i snagu argumenta.“³⁹

Nastavni predmet „Svijet i ja“ sastoji se od tri domene. A-domena jest „Upravljanje informacijama i primjena strategija kritičkog mišljenja“, dakle radi se o čistoj logici i kritičkom mišljenju. B-domena „Osobna i društvena odgovornost, etičnost djelovanja“ zasigurno spada u područje etike. C-domena „Upravljanje vlastitim mišljenjem“ jest u biti domena koju po sadržaju možemo nazvati i metakognicija.

Bitno je napomenuti je to kako predmet 'Svijet i ja' ne potiče i ne sadrži nikakvu ideologiju. Upravo zato se i naglašava da ovaj predmet nije sadržajna alternativa Vjeronauku, već samo organizacijska – zato što kritičko mišljenje kao takvo nije ideologija. Štoviše, ako bi bilo ideologija, onda to više ne bi bilo kritičko mišljenje. Ovaj predmet bi jednostavno težio tome da nauči učenike da svaku stvar, situaciju, aktualnost ili književno djelo sagledaju s više strana, iz više različitih perspektiva.⁴⁰

³⁸ vidi više: <https://sibenski.slobodnadalmacija.hr/sibenik/vijesti/hrvatska-i-svijet/na-jesen-se-u-osnovne-skole-uvodi-novi-izborni-predmet-stize-kao-alternativa-vjeronauku-1259050#:~:text=Ve%C4%87%20od%20prvog%20razreda%20osnovne,i%20lo%C5%A1e%20strane%20postojanja%20pravila.>

³⁹ Ibid, izjava u članku

⁴⁰ vidi više: <https://www.nacional.hr/bruno-curko-uz-novi-izborni-predmet-djeca-ce-bit-autonomna-samopouzdana-i-odgovorna/>

4.1. Kurikulum nastavnog predmeta Svijet i ja

Sada kada smo ukratko opisali predmet 'Svijet i ja', možemo se osvrnuti na sam kurikulum koji je izrađen za ovaj predmet. U samom uvodu, u kurikulumu se navode glavni ciljevi te se ističe kako ovaj predmet može i mora služiti kao most između dva svijeta: vanjskog (činjenice) i unutarnjeg (vrijednosti); na način da u sredinu postavlja učenika koji kritički promišlja svijet oko sebe.⁴¹

„Nastavni predmet Svijet i ja dominantno je usmjeren na razvoj kompetencije kritičkog mišljenja učenika - kompetencije budućnosti, kompetencije 21. stoljeća, kompetencije cjeloživotnog učenja, kvalitetnog učenja i dobrog poučavanja. Razvojem kompetencije kritičkog mišljenja, osim što se odgovara na istaknute zahtjeve suvremenoga demokratskog društva, pridonosi se i kvaliteti samog učenja – sadržaji koji se propituju, međusobno se povezuju te prenose u različite kontekste i svakodnevne situacije, brže se uče i bolje pamte, a upravo to predstavlja dodatnu vrijednost. Učenik ovim predmetom upoznaje sebe i svijet kritički promišljajući o informacijama koje do njega dolaze, navikava se procesuirati ih i odabrati one koje su mu potrebne, korisne, važne i/ili zanimljive“⁴²

Još jedna od prednosti predmeta 'Svijet i ja' je to što kod pojedinca tj. kod učenika stvara određenu dozu osobne i društvene odgovornosti. Pošto je jedna od tema koje se obrađuju i aktualno stanje u svijetu (npr. političko), kroz strategije kritičkog mišljenja učenik će naučiti argumentirano iznijeti svoj stav i imati kritičko promišljanje svijeta, što predstavlja poprilično važnu kompetenciju formalnog obrazovanja. Jedan od načina vježbanja iznošenja svog mišljenja je debata s učenicima, kroz koju učenici mogu vježbati argumentirano iznošenje svog mišljenja, ali i poštivanje jedno drugog u smislu pravedne raspodjele vremena i međusobnog slušanja i uvažavanja.

Sami kurikulum predmeta 'Svijet i ja' organiziran je kroz tri međusobno povezane domene koje se očituju kroz odnošenje nastavnika prema učeniku, ali i učenika prema svojim kolegama te

⁴¹ vidi više: <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/OsnovneSkole/Cjelodnevna-skola/Eksperimentalni-kurikulum-nastavnoga-predmeta-Svijet-i-ja-za-osnovne-skole.pdf> , str.1

⁴² Ibid, str. 1

učenika prema samom sebi – na način da je nužno da svjesno pristupi problemu ili pitanju koje se obrađuje na satu te kroz razgovor razvija ova 3 područja, tj. domene⁴³:

Kada govorimo o domeni A (Upravljanje informacijama i primjena strategija kritičkog mišljenja), vještine na koje se treba fokusirati i razvijati su⁴⁴:

- formiranje konkretnih i apstraktnih pojmova
- organizaciju i procesiranje informacija
- postavljanje jasnih i preciznih pitanja
- prikupljanje, razmatranje, objašnjenje i procjenu podataka i dokaza
- zaključivanje temeljeno na jasnim argumentima i obrazloženjima
- kreativno razmatranje alternativa u rješavanju problema
- osmišljavanje i vrednovanje postupaka, akcija i ishoda
- transformaciju i transfer znanja.

⁴³ <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/OsnovneSkole/Cjelodnevna-skola/Eksperimentalni-kurikulum-nastavnoga-predmeta-Svijet-i-ja-za-osnovne-skole.pdf>, str. 3

⁴⁴ Ibid, str. 4

U domeni B (Osobna i društvena odgovornost, etičnost djelovanja) fokus se stavlja na poučavanje vrlinama i vrijednostima odgovornosti te na razvijanje moralnih i etičkih kompetencija⁴⁵:

- formiranje stajališta za moralno i etičko odlučivanje i djelovanje
- razlikovanje ispravnog od neispravnog sagledavanjem različitih pristupa u rješavanju životnih situacija

U domeni C (Upravljanje vlastitim mišljenjem), naglašava se važnost metakognicije, a to je „ono što učenik zna o svom procesu razmišljanja uz razumijevanje obrazaca koji stoje iza toga.“⁴⁶ Postoje tri glavne vrste metakognitivnih strategija:

- planiranje – aktivnosti pripreme
- nadgledanje – samotestiranje
- evaluacija – procjena učinkovitosti primijenjenih strategija

Sve tri domene su bitne za uspješno provođenje nastave predmeta 'Svijet i ja', i neizostavne su u procesu razvijanja kritičkog mišljenja kod učenika.

Kroz predavanje ovog predmeta, učitelji imaju priliku približiti filozofiju učenicima na način na koji nije uobičajen za taj dio obrazovanja – koristeći različite teme kojima će učenike potaknuti na promišljanje i nesvjesno ih dovesti do toga da razmišljaju o filozofskim pitanjima i samim time razvijaju svoju sposobnost kritičkog mišljenja.

⁴⁵ vidi više: <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/OsnovneSkole/Cjelodnevna-skola/Eksperimentalni-kurikulum-nastavnoga-predmeta-Svijet-i-ja-za-osnovne-skole.pdf>, str. 4

⁴⁶ Ibid, str. 5

5. FILOZOFSKA GRUPA PREDMETA U SREDNJOJ ŠKOLI

Za razliku od osnovne škole, filozofija je u srednjoj školi je redovan predmet u gimnazijama te izborni predmet u nekim strukovnim školama. Kao predmet, Filozofija je „usmjerena na razvijanje sposobnosti učenika za samostalno postavljanje pitanja i problematiziranje svakodnevnih situacija. Jedan od najvećih doprinosa učenja i poučavanja filozofije jest razvijanje kritičkog i kreativnog mišljenja te vlastitog integriteta, kao i poštivanje integriteta drugih.“⁴⁷ Uz filozofiju, moramo spomenuti i druga dva predmeta koja spadaju u filozofsku grupu predmeta, a to su Logika i Etika.

Kao predmet, Logika je usmjerena na „njegovanje vrlina mišljenja ili razumskih vrlina koje su temelj i za sljedeće vrijedne vrline: prosuđivanje na temelju opravdanog razloga, sposobnost poštovanja drugoga, osjetljivost na protuargumente (logička senzibilnost), sposobnost da promijenimo stav na temelju opravdanog razloga, nepristranost u prosuđivanju, razboritost, osjetljivost na neopravdane zahtjeve, kritičko preispitivanja obrazloženja, osjetljivost na neobrazlaganje stavova, preispitivanje vlastitih stavova.“⁴⁸

Za Etiku kao predmet možemo reći da je „svrha njezina učenja i poučavanja u stjecanju odgojnih i obrazovnih iskustava koja učeniku omogućuju razvijanje moralnih i etičkih kompetencija, odnosno usvajanje znanja, razvijanje vještina i formiranje stajališta potrebnih za moralno odlučivanje i djelovanje te razlikovanje ispravnoga od neispravnoga sagledavanjem širine etičkih znanstveno-teorijskih i praktičkih pristupa u rješavanju situacija s kojima se učenik suočava osobno i kao član zajednice i društva.“⁴⁹

Glavni način za razvijanje kritičkog mišljenja kod učenika je dijalog i rasprava. Učitelj je zadužen da kao moderator potakne učenike na problematiziranje njihovih stavova te stvaranje argumentiranih mišljenja. U ovom slučaju dijalog se ne samo između učitelja i učenika, već između učenika međusobno te između učenika i raznih filozofa (kroz rad na tekstu).

Postoje određene kritike na to što je filozofija redovan predmet u srednjim školama, a jedna od tih kritika je to da filozofija nije potrebna u srednjim školama, jer će se učenici susresti s njom

⁴⁷ Kurikulum za nastavni predmet Filozofije za gimnazije u Republici Hrvatskoj, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2019_01_7_158.html

⁴⁸ Kurikulum za nastavni predmet Logike za gimnazije u Republici Hrvatskoj, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_156.html

⁴⁹ Kurikulum za nastavni predmet Etike za gimnazije u Republici Hrvatskoj, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_207.html

i s kritičkim mišljenjem na fakultetu ako odaberu takav smjer. Smatra se da je dovoljno izlaganje kritičkom mišljenju ono koje učenici dobiju kroz ostale predmete, tj. ono koje bude neprimjetno provučeno kroz neke rasprave. Autor Francis J. Breslin odgovara na takve prigovore:

„Čekanje do fakulteta za upis filozofije može se dokazati prekasno za neke učenike. Kritičko razmišljanje mora se rano njegovati, inače navika od prihvatanje ideja zdravo za gotovo postaje previše ukorijenjena da bi bila prevladana. Ako je učenik prisiljen čekati do fakulteta kako bi počeo kritički razmišljati, što osigurava da će odjednom učiniti ono što nije nikad prije?“⁵⁰

Kako je već i spomenuto, sam Matthew Lipman je i započeo raditi s mlađim osnovnoškolcima jer je uvidio kako je kasno da se tek na sveučilišnoj razini studente uči kritički misliti. Ne samo kako je kasno, već kako ih je uzaludno učiti kritički misliti.

Time rečeno, vidimo kako kritično mišljenje i filozofija sigurno neće odnemoći učenicima, a mogu im uvelike olakšati prijelaz iz srednje škole do fakulteta. A čak ako i to zanemarimo, ne možemo zanemariti činjenicu da filozofija učenike educira o postavljanju svojeg mišljenja i iznošenja tog istog mišljenja na argumentiran način. Kada promatramo samo vrednovanje znanja filozofije, opet nailazimo da se najviše gleda upravo ta sposobnost iznošenja svog mišljenja:

„U procesu verifikacije i ocjenjivanja stupnja vladanja filozofskim pitanjima i problemima treba uzeti u obzir, kako nivo znanja i poznavanja literature, tako i udio u dijalogu i diskusiji – istraživanju, otkrivanju i razvoju problema. Naročito treba cijeniti sklonost za zauzimanje kritičkoga stava i izgradnju vlastitoga interpretativnoga stava.“⁵¹

⁵⁰ Breslin, F. J. (1982). A Case for Philosophy in the American High School Curriculum. *The Clearing House*, 55(8), str. 365 <http://www.jstor.org/stable/30180934>

⁵¹ Zorić, V. (2008). Provjera i ocjenjivanje znanja učenika u nastavi filozofije u srednjoj školi. *Život i škola*, LIV (20), str. 115. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/36906>

Filozofija se prije kurikularne reforme najčešće predavala kroz povijesni pristup dakle kronološki, iako su nastavnicima bile ponuđene tri inačice plana i programa od kojih je jedan bio povijesni, jedan problemski, a jedan kombinacija dvaju navedenih. Nakon kurikularne reforme predmet Filozofija ima promijenjenu strukturu – teme su joj organizirane u osam domena. Od tih osam domena, tri su obavezne koje svaki nastavnik mora obraditi: Postojanje i svijet, Spoznaja i znanje te Djelovanje i orijentacija.

Što se tiče ostatka domena, svaki nastavnik može izabrati i obraditi još jednu od preostalih pet domena,

- Društvo i politika
- Stvaralaštvo i umjetnost
- Znanost i objašnjenje
- Um i tijelo
- Jezik i značenje

ili se pak može odlučiti na to da ekstenzivnije i dublje obradi jednu od obveznih domena.⁵²

Kada bi trebali izdvojiti jedan cilj koji bi htjeli da Filozofija u srednjoj školi postigne kod učenika, to bi bilo da nauče prepoznavati probleme svakodnevnog života kao probleme o

⁵² Kurikulum za nastavni predmet Filozofije za gimnazije u Republici Hrvatskoj, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_158.html#:~:text=Filozofija%20je%20usmjerena%20na%20razvijanje,kao%20i%20po%20C5%A1tivanje%20integriteta%20drugih

kojima treba promišljati. Preciznije rečeno, da nauče „artikulirati probleme svakodnevnog života kao filozofske probleme, pronalazeći ono opće u kaosu pojedinačnosti uz pomoć filozofskih koncepata i teorija.“⁵³ Način na koji učenici mogu do toga doći je da stalno teže tome da sebi približavaju apstraktne filozofske pojmove, kako bi što lakše mogli otkriti prethodno neprepoznate probleme.

Filozofska skupina predmeta za cilj ima potaknuti učenike na aktivno promišljanje i zaključivanje, što je sasvim realno za očekivati od učenika te dobi. S obzirom da se djeca, tj. mladi u srednjoj školi smatraju već dijelom odraslima, moguće je predstaviti im i malo ozbiljnije teme, o kojima oni onda mogu razglabati, razgovarati te naposljetku formirati svoje mišljenje koje će onda biti u stanju argumentirano iznijeti. Važno je da se ove filozofske teme obrađuju sa srednjoškolcima kako bi im se osvijestilo da nije dovoljno samo naučiti gradivo iz svih predmeta, već je važno i tražiti pozadinu svake teme te razmišljati van već postavljenih okvira.

⁵³ Ibid

6. FILOZOFIJA NA SVEUČILIŠTU

Sveučilište je mjesto na kojem se pojedinac možda najviše može susresti s filozofijom. Naravno, studenti koji su upisali smjer filozofije su u potpunosti u tom svijetu, ali studenti ostalih smjerova se isto susreću s njom. Filozofija je prisutna u mnoštvu drugih smjerova na sveučilištima jer se ona nalazi u osnovi mnogih znanosti, makar kroz terminologiju ili jednostavno kroz ona osnovna, 'dubinska', većinom neodgovorena pitanja.

Kada promatramo način na koji se filozofija predaje na Filozofskim fakultetima, možemo primijetiti da nema svaki fakultet ni profesor isti pristup. Neki se drže povijesno/kronološkog pristupa filozofiji, obrađujući teme kako dolaze po razdobljima; dok se drugi fokusiraju na tematski pristup, a treći pak na problemski. Kako god bilo, svaki pristup za svoj cilj ima približiti filozofiju i filozofske probleme studentima na način da nauče činjenice, ali i da nauče izraziti svoj stav o određenim temama te da budu sposobni argumentirati svoje mišljenje. Čak i na sveučilištu vidimo da se kod studenata potiče daljnje razvijanje njihovog kritičkog mišljenja (ili bi bar tako trebalo biti), kao što je to slučaj u filozofiji kroz svo formalno i neformalno učenje. Seidman predlaže da bi okruženje u kojem će učenici biti produktivni trebalo biti takvo da im ostavi prostora da do zaključaka dođu samostalno pa tako daje nekoliko praktičnih savjeta profesorima⁵⁴;

- Dajte studentima priliku da ispituju alternativne teorije generalizirane iz iskustava u drugim vremenima i na drugim mjestima kao moguće izvore hipoteza za rješenje problema.
- Potaknite studente da kritiziraju pretpostavke i vrijednosne skupove koji leže u osnovi alternativnih teorija, ocjenjujući ih u svjetlu objektivnih uvjeta koji oblikuju probleme koje bi trebali riješiti.
- Omogućite studentima da nauče testirati moguće posljedice djelovanja na temelju hipoteza izvedenih iz teorija u odnosu na dostupne dokaze o materijalnim egzistencijalnim ograničenjima.
- Omogućite studentima da predlažu i testiraju vlastite hipoteze, postupno izgrađujući vlastiti teorijski referentni okvir kao temelj za njihovo kontinuirano

⁵⁴ Seidman, A. (1977). Some Suggestions for Graduate School Education. *Improving College and University Teaching*, 25(2), str. 70. <http://www.jstor.org/stable/27565071>

samostalno istraživanje kao učitelja i znanstvenika koji žele pridonijeti rješenju problema s kojima se naše društvo suočava.

Da bi se kod studenata razvijalo kritičko mišljenje, nužno je da im pružimo mogućnost da sami dolaze do zaključaka, povezujući teme i teorije kako bi došli do potencijalnog rješenja. Rosán ističe kako studenti, pogotovo oni na prvim godinama svog studija, još uvijek nisu dokraja izgrađeni ljudi pa su tako i njihova stajališta često na klimavom tlu:

„Studenti fakultetske dobi gotovo nikada nisu neopozivo posvećeni bilo kojoj životnoj filozofiji. Kao što mi je jedna mlada dama nedavno rekla: „Kako možete očekivati da imam životnu filozofiju? Imam samo osamnaest godina.“

Konkretno, studenti se mogu podijeliti u dvije skupine: Jedna je skupina primila vrlo jasnu roditeljsku ili vjersku indoktrinaciju i stoga osjećaju da imaju životnu filozofiju čak i prije nego što krenu na fakultet. Druga skupina nije toliko indoktrinirana i stoga je neopredijeljena.“⁵⁵

Rosán ističe kako životna filozofija studenata nije ni stabilna ni konačna iz razloga što osoba ne može biti posvećena nekoj ideji sve dok ne sazna za suprotne ili alternativne ideje, a zatim ih, nakon razmišljanja, odbaci ili prihvati.⁵⁶

Student može lako doći do osjećaja sigurnosti da je neki stav njegov, ali to je često zato što do sada nije bio izložen suprotnom stavu ili se nije susreo s dovoljno jakim dokazima. Time rečeno, naravno da je moguće da studenti dođu na fakultet s već sigurnim i provjerenim stajalištima o temama, ali bolje je pretpostaviti da se nisu susreli sa svim alternativnim odgovorima na pitanja o kojima su već razmišljali, jer je to najsigurniji način za daljnje razvijanje njihovog kritičkog mišljenja.

Budući da većina mlađih studenata nije navikla na apstraktne pojmove, uvijek se mora naglašavati njihovo značenje kako bi što prije mogli povezati nove pojmove s određenim koncepcijama i teorijama unutar same filozofije. Također, odnosi između samih pojmova moraju se proučiti, a vrijednost i relevantnost apstraktnih ideja za konkretne životne situacije

⁵⁵ Rosán, L. J. (1966). Teaching Philosophy to Undergraduates and Adults. *Improving College and University Teaching*, 14(3), 162–165. <http://www.jstor.org/stable/27562580>

⁵⁶ vidi više: Ibid

treba demonstrirati i objasniti na praktičan i razumljiv način.⁵⁷ Upravo tome fakultet u ovom kontekstu i služi – da bude vrijeme u kojem student otkriva svoju životnu filozofiju, oslanjajući se na teorije filozofa, stvarajući naviku preispitivanja hipoteza i traženja dokaza. Također, bitan aspekt sveučilišta u ovom kontekstu je to što ono najčešće obrazuje i sprema na rad buduće nastavnike filozofije, etike i logike. Kroz različite kolegije, oni se pripremaju za prenošenje znanja svojim učenicima i studentima. Iz navedenog razloga je iznimno bitno da ispravno koriste terminologiju te da budu u stanju poticati svoje učenike na razvijanje stavova i mišljenja te na iznošenje istih na valjan način.

⁵⁷ Rosán, L. J. (1966). Teaching Philosophy to Undergraduates and Adults. *Improving College and University Teaching*, 14(3), 162–165. <http://www.jstor.org/stable/27562580>

7. FILOZOFIJA S ODRASLIMA I OSOBAMA TREĆE ŽIVOTNE DOBI

Filozofija s odraslima i osobama treće životne dobi (umirovljenicima) je kao i filozofija s djecom, grana filozofije u praksi. Za razliku od filozofije s djecom, filozofija s odraslima i umirovljenicima je još uvijek poprilično novo i neistraženo područje u filozofiji. Također funkcionara na način da se najčešće održavaju radionice s umirovljenicima u kojima se kroz razgovor potiče starije da se aktivno uključe u dijalog te da kritički misle, promišljajući o temama o kojima možda dugo nisu.

Prije same filozofije, spomenimo i objasnimo prvo obrazovanje odraslih te obrazovanje osoba treće životne dobi. Obrazovanje odraslih se još zove i andragogija, pedagogija odraslih, adultna pedagogija ili pak teorija obrazovanja odraslih. Na našim prostorima se ipak najčešće koristi pojam andragogija koja označava znanost o obrazovanju i odgoju odraslih ljudi, dok se izraz obrazovanje odraslih najčešće upotrebljava u značenju praktične odgojno-obrazovne djelatnosti.⁵⁸ S druge strane, obrazovanje osoba treće životne dobi se još naziva i gerontologija.

„Gerontologija je jedna od najmlađih disciplina koje proučavaju obrazovanje te još uvijek ne postoje znanstveno utemeljene pretpostavke o obrazovanju osoba starije dobi. Sustav obrazovanja osoba starije dobi u Hrvatskoj je trenutačno potvrđen samo u obliku neformalnoga obrazovanja te je najčešće riječ o informatičkim radionicama“⁵⁹

Dugo je vladalo mišljenje da odraslima obrazovanje nije nužno ili potrebno jer je vrijeme njihovog učenja završilo pa više nisu sposobni za to. Upravo iz ovog razloga je cjeloživotno obrazovanje toliko važno – zato što nas odmiče od tradicionalnog uvjerenja da je obrazovanje namijenjeno samo djeci i mladima te taj pojam proširuje na neformalno i informalno učenje odraslih.⁶⁰

Ovakva vrsta obrazovanja naravno mora biti svojevoljna kod odraslih i umirovljenika, te je glavni fokus omogućavanje prilike da biraju na koji način žele nastaviti svoje obrazovanje i koje interese žele nastaviti razvijati kroz različite tečajeve, radionice ili samo kroz razgovor.

⁵⁸ vidi više: Koludrović, Morana. et al. (2018.) *Učimo cjeloživotno učiti i poučavati: Priručnik za nastavnike u obrazovanju odraslih*. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Zagreb str.35

⁵⁹ Vekić, M. (2015). Obrazovanje u novome ruhu: cjeloživotno učenje i obrazovanje odraslih. *Hrvatski jezik*, 2 (3), str.8. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/172038>

⁶⁰ vidi više: Koludrović, Morana. et al. (2018.) *Učimo cjeloživotno učiti i poučavati: Priručnik za nastavnike u obrazovanju odraslih*. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Zagreb str.40

S obzirom da mnogi stariji ne sudjeluju u nikakvom obliku obrazovanja, važno je prilagoditi potencijalne programe njihovim interesima:

„Cjeloživotno učenje i cjeloživotno obrazovanje nameću se kao imperativi današnjeg vremena, a istodobno bi se trebali razvijati spontano i biti vođeni intrinzičnom motivacijom, posebice kod odraslih. Ipak, zabrinjavajući je podatak da manje od 3 % odraslog stanovništva u Republici Hrvatskoj sudjeluje u nekom od programa obrazovanja odraslih, odnosno čak 73 % odraslog stanovništva nema želju uključiti se u njih. Razvijene zemlje svijeta orijentirane su prema društvu znanja, odnosno društvu koje uči.“⁶¹

Vraćajući se sada na filozofski aspekt obrazovanja starijih i umirovljenika, fokusirati ćemo se upravo na umirovljenike i na način na koji se filozofija može uvesti u njihov život.

„Slično kao i u filozofiji s djecom, cilj ovakvog pokreta je poboljšanje kvalitete života. Ono što se razlikuje u ove dvije grane filozofske prakse je to što filozofija s djecom teži od ranih stadija života pomoći djeci u oblikovanju kritičkog mišljenja, dok filozofija s umirovljenicima teži obnoviti ili stvoriti interes za kritičkim mišljenjem koji se možda izgubio kroz tegobe života.“⁶²

Kroz radionice ili razgovore, umirovljenici imaju priliku oživjeti svoj um baveći se raznim filozofskim pitanjima. Često to budu slična pitanja koja se koriste i u filozofiji s djecom: npr. etičke dileme i teme istine, pravednosti, hrabrosti i sl. Ovakva pitanja su jako praktičan način za uvođenje filozofije u grupe umirovljenika jer nisu zahtjevna, a svejedno ostavljaju dosta prostora za raspravu i mogućnost iznošenja mišljenja.⁶³ Kao i na radionicama s djecom, važno je stvoriti atmosferu u kojoj umirovljenici osjećaju slobodu izražavanja i u kojoj bez osude mogu iznijeti svoje mišljenje. Za razliku od djece, njima najčešće nije potrebno objašnjavati značenje većine pojmova jer ih već znaju, ali ih je bitno uvijek poticati na argumentiranje svojih mišljenja i na davanje primjera, iako to njima često bude i prirodno za učiniti.

Marinoff ističe kako je potencijal za filozofiju za starije golem i gotovo neiskorišten te kako treba koristiti i pogodnost interneta kojeg sve više umirovljenika uči koristiti:

⁶¹ Koludrović, Morana. et al. (2018.) *Učimo cjeloživotno učiti i poučavati: Priručnik za nastavnike u obrazovanju odraslih*. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Zagreb str. 40

⁶² Urličić, I. (2022). *Djeca i umirovljenici u filozofskoj praksi Lou Marinoffa* (Završni rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. str. 19 Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:343037>

⁶³ vidi više: Ibid

„Postoji i potencijalno golema virtualna dimenzija ove usluge. Ne trebamo moderatora u bilo kojem gradu ili u njegovoj blizini kako bismo svojim starijim građanima predstavili filozofske forume: s dolaskom interneta, moderatori mogu moderirati virtualne forume na bilo kojoj lokaciji. Ispostavilo se da sve više i više starijih osoba u svakom slučaju koristi računala, često za održavanje kontakta sa svojom obitelji putem e-pošte.“⁶⁴

Razlog zašto je uopće filozofija s umirovljenicima krenula je taj što umirovljenici imaju dosta slobodnog vremena, i korisno je to vrijeme iskoristiti na nešto što bi pridonosilo njihovom razvoju ili nešto što bi bar učinilo da im vrijeme prolazi na produktivan način.

„Razmišljanje i propitkivanje o ključnim životnim pitanjima lakše je ostvariti u slobodnom vremenu, rasterećenom od posla i svakodnevnih briga, odnosno tada kada se postigne dokolica kao posebno stanje uma koje podrazumijeva odušak i odmak od rada i posla.“⁶⁵

Upravo iz tog razloga su umirovljenici idealni kandidati za filozofsku praksu jer su oslobođeni tereta posla, ali svejedno ostaju u životnim tegobama koje je u tom slučaju možda lakše podnijeti tako da o njima pričaju i analiziraju ih kroz filozofske teme, pronalazeći u njima na taj način smisao.⁶⁶

„Filozof Jan Baars specijalizira u području filozofije za starije te je bio šokiran kako se tretiraju starije osobe, na način da su samo netko za koga se treba brinuti ili netko koga treba uzdržavati; što je zapravo i potaknulo njegov smjer filozofskog istraživanja. On naglašava da su već od antičke Grčke filozofi isticali da je dugotrajna ljubav i potraga za mudrošću često pronađena u staroj dobi. A upravo na to se Baars i fokusira – na tradicionalnu filozofsku potragu za mudrošću. No, on se ne fokusira na smrt i individualnu potragu za smislom života, već naglašava samu pojavu ljudske smrtnosti. Mi smo smrtni ne samo zato što nas na kraju života čeka smrt, već i zato što smo izloženi ozljedama, gubitku i drugim posljedicama starenja. Mi smo rođeni, živimo svoje živote i umiremo, ali ne kao izolirane individue, već kao društvena bića koja su uvijek povezana. U takvom prolaznom životu, Baars želi pronaći mudrost, a to ona se jako često kriva upravo u starijima, tj. umirovljenicima. Oni kroz svoje životno iskustvo

⁶⁴ Marinoff, Lou. (2002.) *Philosophical Practice*. Academic Press str. 298-299

⁶⁵ Jeličić, A. i Japundžić, A. „Tješiteljska uloga filozofije — filozofsko savjetovanje u službi radnika“. *Obnovljeni Život*, 71., 2016. (2.), str.186

⁶⁶ vidi više: Urličić, I. (2022). *Djeca i umirovljenici u filozofskoj praksi Lou Marinoffa* (Završni rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. str. 19 Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:343037>

moгу imati subjektivne odgovore na mnoga pitanja na koje čista filozofija, bez empirije, ne može odgovoriti. Tako, filozofija s umirovljenicima je balans između znanja koje ima filozofija i iskustva koje imaju umirovljenici.⁶⁷

Upravo to iskustvo koje umirovljenici imaju je ono što te radionice učini posebno korisnim i za polaznike, ali i za samu osobu koja drži radionicu. Kroz razgovore s filozofom koji drži radionicu, umirovljenicima se pruža prilika da o nekim temama promisle iz neke nove perspektive i da možda na taj način pronađu smisao u osobnim životnim situacijama. Već smo prije spominjali pojam dokolice, odnosno slobodnog vremena i to je jedan od glavnih aspekata filozofije s umirovljenicima, jer razmišljanje o ključnim životnim pitanjima je lakše ostvariti onda kada se postigne dokolica kao posebno stanje uma koje podrazumijeva odušak i odmak od rada i posla.⁶⁸

Filozofija može biti sredstvo koje pomaže ne samo onima koji više ne rade, već i onima koji su preopterećeni poslom, na način da ih nauči koja pitanja trebaju postavljati kako bi sebi u životu stvorili ispravne prioritete⁶⁹:

- Što je važno u životu?
- Koje su vrijednosti najvažnije?
- Kakav je i što je to dobar život?
- Gdje tražiti svoju sreću?
- Kako otkriti skrivene sposobnosti i talente, postići svrhu i otkriti smisao svog života?

Upravo u tim trenucima u kojima čovjek dolazi do odgovora na ova pitanja, stvara se prostor za filozofiju. Bilo radnik, bilo umirovljenik – čovjek ponekad nije ni svjestan koliko zapravo koristi filozofiju u životu i koliko mu ona može pomoći u konkretnoj životnoj situaciji. Iz ovog razloga možemo reći da filozofija ima važnu tješiteljsku i terapeutsku ulogu.⁷⁰

Sada ćemo se još kratko zadržati na filozofiji za odrasle, a ne umirovljenike. U Hrvatskoj baš i nemamo tu vrstu obrazovanja pa ćemo promotriti ovu temu kroz autora Rosána kojeg smo već

⁶⁷ Urličić, I. (2022). *Djeca i umirovljenici u filozofskoj praksi Lou Marinoffa* (Završni rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. str. 21 Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:343037> citat prema: Frank J. Whittington, PhD, Thomas R. Cole, What's the Point of Aging? Does Philosophy Make a Difference?, *The Gerontologist*, Volume 54, Issue 3, June 2014, str. 519–521

⁶⁸ vidi više: Jeličić, A. i Japundžić, A. (2016). Tješiteljska uloga filozofije — filozofsko savjetovanje u službi radnika. Str 186:

⁶⁹ vidi više: Ibid, str. 187-188

⁷⁰ vidi više: Ibid

ranije spominjali kada smo pričali o filozofiji na sveučilištima i o njegovom pristupu podučavanja studenata. Kada kažemo filozofija s odraslima, ovdje mislimo na podučavanje odraslih ljudi o filozofiji na nekakvom osnovnom nivou u okruženju učionice ili improvizirane učionice.

Rosán navodi da definitivno postoji kontrast između studenata i odraslih učenika. Nakon što odrasli učenici već došli do nekih definitivnih zaključaka o životu ili su se barem uključili u vanjske situacije koje neposredno impliciraju i zahtijevaju takve zaključke, njihova životna filozofija implicitno postoji unutar njih i trebaju samo određene tehnike koje treba iznijeti i učiniti eksplicitnim u svrhu samopreispitivanja. Osnovni tečaj filozofije za odrasle stoga bi se prvenstveno trebao usredotočiti na pojedinca, a tek sekundarno na samo gradivo koje se uči.⁷¹

Nadalje, Rosán daje dvije glavne smjernice u podučavanju odraslih:⁷²

- S obzirom na prostorno-vremenski zahvat povijesti filozofije, može se razumno pretpostaviti da je većina odraslih već svjesna važnosti drugih zemalja i kultura: neki su bili u oružanim snagama u Europi ili na Istoku, drugi su putovali iz zadovoljstva, a gotovo svi su svjesni dnevnih vijesti iz cijelog svijeta. Ništa više od letimičnog pogleda na čitavu povijest filozofije ne može se smatrati vrlo važnim za razvoj životne filozofije odraslih.
- Slično tome, može se pretpostaviti da je većina inteligentnih odraslih osoba svjesna važnosti apstraktnih pojmova, shvaćajući ih kao vrijednost čvrstih uvjerenja ili odbacujući prazan politički govor ili "propagandu". To ne znači da su odrasli navikli manipulirati apstrakcijama ili da redovito percipiraju odnose između jedne ideje i druge. Zapravo, njihova dnevna zanimanja vjerojatno su vrlo udaljena od takvih pitanja, ali dovoljno je samo istaknuti i razjasniti značenja filozofskih apstrakcija i njihovih veza jer odrasli ne moraju biti motivirani za razmatranje ideja, ali isto tako ne podnose dobro besmisleno učenje na pamet ili stalno ponavljanje istog.

Promatrajući i filozofiju s odraslima, kao i s umirovljenicima, možemo reći da je bitna atmosfera koja se postavi na radionici ili učionici te još više od toga – bitna je procjena kakav

⁷¹ vidi više: Rosán, L. J. (1966). Teaching Philosophy to Undergraduates and Adults. *Improving College and University Teaching*, 14(3), 162–165. <http://www.jstor.org/stable/27562580>

⁷² vidi više: Ibid

materijal i teme bi bile najkorisnije i najproduktivnije. Filozofija je jako dobar način za kvalitetno korištenje vremena koje umirovljenici imaju te je također korisna praksa kritičkog mišljenja kojeg se inače umirovljenici možda ne bi ni sjetili vježbati.

Dakle, filozofija sa umirovljenicima je upravo ono što se promovira cjeloživotnim učenjem. To je ponuda umirovljenicima da se aktivno uhvate u promišljanja i raspravljanja o njima važnim pojmovima i tako i u trećoj životnoj dobi ne zanemare svoje kognitivne sposobnosti i napredovanja. U nekim zemljama poput Nizozemske i Belgije, u staračkim domovima jedna od redovitih aktivnosti je i filozofija.

8. ULOGA FILOZOFIJE U CJELOŽIVOTNOM OBRAZOVANJU KROZ PRAKTIČNE PRIMJERE

U ovom dijelu diplomskog rada fokusirati ću se na dvije radionice koje sam odradila: jednu s djecom, a drugu s umirovljenicima. Obje radionice su bile odrađene na temu prijateljstva, s tim da se radionica s djecom fokusirala na njihovo poimanje pojma prijateljstva, dok se radionica s umirovljenicima fokusirala na definiranje pojma prijateljstvo. Zapravo radi se o istoj metodi rada, ali u radionici s djecom smo upotrebljavali animirane likove i njihova pitanja kao stimulus, a umirovljenicima je bila dovoljna samo rasprava. Analizirati obje radionice zasebno, navodeći različita pitanja i odgovore koja su bila dio aktivnosti, a potom ćemo i usporediti jednu radionicu s drugom – na način da vidimo koje su sličnosti, a koje razlike između djece i umirovljenika, kako je koja grupa odgovarala te kakav je bio pristup i spremnost na suradnju u sklopu radionica. Kroz analizu sličnih, a ponekad i istih pitanja, možemo promotriti gdje se odgovori djece i umirovljenika poklapaju, a gdje razilaze i koji su razlozi tome. Kroz pojam prijateljstva moguće je ispitati široki aspekt emocija i mišljenja, povezujući taj pojam s pojmovima izdaje, povjerenja, iskrenosti, odanosti, ljubavi i sl.

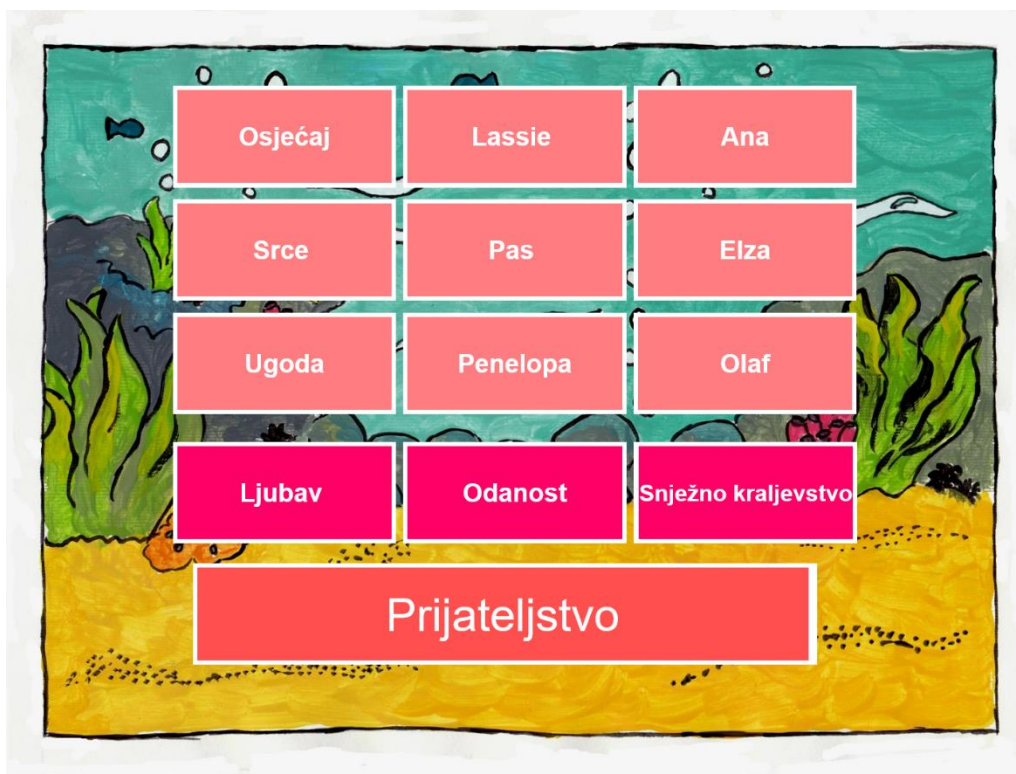
Ponekad kroz jednostavna pitanja i automatski proizvedene odgovore, i djeca i umirovljenici povežu aspekte unutar teme koje možda ne bi spojili da nisu bili u okruženju filozofske radionice u kojoj imaju slobodnu izražavanja svog mišljenja, ali i priliku da sebi dopuste razvijanje svog kritičkog mišljenja na način da pokušaju ući u dubinu naizgled jednostavne teme kao što je prijateljstvo.

8.1. Radionica s djecom

Radionica s djecom za potrebe ovog diplomskog rada održana je 20. travnja 2024. godine u Splitu, u sklopu Udruge Male Filozofije⁷³, točnije njihovog programa „Pogled u vlastito mišljenje“. Cilj tog programa je razvoj kritičkog i kreativnog mišljenja kod djece te razvoj komunikacijskih i argumentacijskih vještina kod djece od devet do dvanaest godina. Upravo to je bio fokus i ove radionice, koja je za temu imala pojam prijateljstva. Radionica se održala uz pomoć PowerPoint prezentacije koja je u sebi sadržavala igru asocijacija te različite likove koji su kroz pitanja i citate djecu poticali na promišljanje o zadanoj temi.

Radionica je započela tako što su dodijeljene uloge za prva tri lika radionice (sredozemna medvjedica Anuška, Konjic Morskic i Ribica Bibica), uz naglasak kao će oni koji nisu dobili ulogu imati priliku sudjelovati kroz likove različitih filozofa koji će se pojavljivati u prezentaciji u sklopu radionice.

Djeca nisu odmah znala temu radionice, već su kroz igru asocijacije morali pogoditi naziv.

Za svako od imena spomenutih u igri asocijacija, djeca su objasnila tko je ta osoba ili lik; a posebna pažnja se obradila na Penelopu koja se smatra simbolom odanosti i vjernosti. Nakon

⁷³ Audio snimka radionica nalazi se kod autorice ovog rada.

uspješno pogođene teme, djeca su počela čitati svoje uloge te postavljati pitanja na koja su potom odgovarali. Prvo pitanje je bilo: Mislite li da je prijateljstvo bitan dio našeg života? Za glavni razlog zašto je prijateljstvo bitno, jedna djevojčica navodi da bi bez prijatelja bili usamljeni, dok jedan dječak kaže da su prijatelji kao druga obitelj i da bez njih život ne bi bio ispunjen. Također, jako bitno pitanje je bilo koje su glavne karakteristike prijateljstva, tj. koje su osobine pravog prijatelja, a djeca su nabrojila sljedeće:

- iskrenost
- odanost
- ljubaznost

Nadalje, na pitanje li život bez prijatelja vrijedan življenja, odgovori su bili podijeljeni. Jedan dio djece je rekao da nije, dok drugi kaže da je vrijedan življenja jer se uvijek možemo osloniti na obitelj, ali da bi takav život bio dosadan i nesretan. Djeca ističu kako su svi oni međusobno prijatelji jer zajedno pohađaju Malu Filozofiju i tu su se povezali, ali to nije jedini izvor njihovih prijatelja već imaju i druge prijatelje iz raznih dijelova njihovih života (škola, trening, ljetovanje,...) Na pitanje smatraju li braću i sestre prijateljima ili te odnose drže odvojene, većina njih je rekla da to ipak gledaju odvojeno i da ih ne bi nužno nazvali prijateljima.

Djeca ističu da je prijateljstva lakše graditi ako imate iste interese, hobije, smisao za humor te općenito pogled na život. Nije nužno da budemo isti kao svoji prijatelji jer onda ne bi bilo izazova, ali moramo barem biti slični. Još jedan od načina na koje su djeca navela da se može započeti prijateljstvo je posuđivanjem domaćeg rada ili općenito činjenjem nekih manjih usluga kojima se stvaraju dobri odnosi pa to kasnije može prijeći u druženja i razvijanje povjerenja.

Jedan dječak ističe da se prijateljstvo mora graditi postepeno i da ako ćemo ga početi preko usluge, to ne smije biti velika usluga, već neka sitnica kako bi opušteno mogli nastaviti pričati. Na pitanje: Što vas veže za vaše prijatelje?, djeca ističu da je najbitniji karakter, a da fizički izgled nije važan.

Jedan važan aspekt na kojeg su se djeca poprilično fokusirala je bio pojam i koncept izdaje, što je započelo pitanjem, točnije Ezopovim citatom:

„Ne treba vjerovati ljudima s kojima smo se tek sprijateljili, a koji pokazuju da smo im draži od njihovih starih prijatelja; tako će se ponašati i s nama kada steknu nove prijatelje.“

Naravno, za djecu je izdaja poprilično ozbiljna stvar, a njihovi primjeri iz života su većinom bili povezani izdajom tajne (tko je u koga zaljubljen) te drugim situacijama zbog kojih bi osjetili da više ne mogu vjerovati svojim prijateljima. Međutim, kada im je postavljeno pitanje je li odmah prekriže one koji su ih izdali, skoro pa svi su rekli da ipak daju drugu šansu. Naglašavaju da je uvijek bitan kontekst situacije i da ne možemo napamet znati hoćemo li nekome oprostiti i dati im drugu šansu.

Jedan dječak je ispričao:

„Moj prijatelj je razglasio po cijelom razredu u koga sam zaljubljen. Iskreno, nema veze i ja sam dao novu šansu, ali da je razglasio neku važnu tajnu, ne bih mu dao drugu šansu. Znači sve ovisi o ozbiljnosti situacije.“

Drugi pak kaže:

„Moj prijatelj svaku moju tajnu koju mu kažem razglasi po cijelom razredu. Ja njemu puno povjerenja dajem, iako on to ne zaslužuje od mene. Ali nema veze, ja ću njemu svejedno nastaviti opraštati jer vjerujem da se može popraviti.“

S druge strane, jedna djevojčica ima drukčiji pristup problemu izdaje:

„Ja imam jednu prijateljicu koja je već nekoliko puta izdala moju tajnu i ja sam joj oprostila. Ali odlučila sam sljedeći put reći joj nešto što nije istina i onda ako se to pročuje znati ću da me ona izdaje jer će samo ona za to znati. To će biti test.“

Kada je riječ o najboljem prijatelju, djeca govore da je to ona osoba koju si najbolje upoznao te osoba koja te nikada neće zanemarivati i varati. Također, djeca naglašavaju da se pravi prijatelj uvijek prepoznaje u nesreći i da je lakše biti tu za nekoga kada sve ide dobro, ali da se računa tek onda kada je teško, a mi svejedno ostanemo tu za svog prijatelja.

„Puno je lakše imati prijatelja u sreći i to tada može biti i lažan prijatelj, a u nesreći ćemo vidjeti tko su nam pravi prijatelji.“

„Nekada nesreća može povezati ljude jer tek kada ti dođu pomoći u toj nesreći ćeš shvatiti tko ti je stvarno prijatelj.“

Iz ovih komentara možemo primijetiti da djeca već od rane dobi imaju pojam o iskrenom prijateljstvu te prepoznaju da je iznimno bitno da je prijatelj odan, tj. da prijatelj mora biti osoba koja će biti tu za njih u svim trenucima – a posebno u lošim.

Djeca Konfucijevu izjavu "Prijateljstvo je lađa koja može prevesti dvojicu ako je lijepo vrijeme, ali ni jednog ako je ružno" komentiraju na sljedeći način:

„Ako se ti dobro slažeš s tim prijateljem i on s tobom, vaše prijateljstvo ići će mirno i uvijek ćete biti dobri prijatelji. Ali ako se posvađate, možda neće puknuti prijateljstvo, ali ta lađa će nemirno odlutati.“

Iz ovog komentara možemo uočiti dječju prirodu da daju drugu priliku svojim prijateljima. Skoro pa sva djeca su u toku radionice izrazili mišljenje da ne bi prijatelja prekrizili nakon prvog propusta nego bi mu dali drugu priliku, ali kao što je vidljivo iz ovog citata, djeca su svejedno svjesna da čak i ako oprostite – prijateljstvo je poljuljano tom svađom.

Kada smo pričali o kritici, djeci je bilo postavljeno pitanje bi li im smetalo da im njihov prijatelj da kritiku i oni su rekli da možda čak i da malo na početku, ali bi onda shvatili da taj prijatelj ne misli ništa loše nego da s tom kritikom želi nas ojačati, onda bi tu kritiku lakše i prihvatili.

Pred sami kraj radionice, djeci se postavlja pitanje kakvi su oni prijatelji, s obzirom na to da smo cijelu radionicu pričali o tome kakav i tko je prijatelj i koje su osobine pravog prijatelja. Pa evo kako su djeca opisala sebe kao prijatelje:

„Inače sam sramežljiva, ali ako se baš opustim i sprijateljim s osobom, onda govorim sve što mi padne na pamet, što ponekad zna biti i problem tj. uvredljivo – ali to znači da sam se baš opustila s tom osobom i da se osjećam sigurna s njom.“

„Dobro prihvaćam kritike koje mi prijatelji daju. Imam jednog prijatelja koji mi uvijek govori kako mogu bolje igrati nogomet i ja se na to ne naljutim jer iz toga uvijek nešto naučim. Iako svejedno mislim da ne treba ljude previše kritizirati.“

Ono što možemo zamijetiti da su djeca zapravo jako svjesna svojih karakteristika, vrlina i mana te da su otvoreni za konstruktivnu kritiku, ali samo ako znaju da mogu vjerovati osobi od koje kritika dolazi i da im da osoba želi samo dobro za njih.

Zanimljivo kod razgovora s djecom jest njihova spremnost dijeljenja vlastitih iskustava i mišljenja. Nisu se ustručavali iznijeti ni pozitivne ni negativne strane niti samih sebe i svojih prijateljstava, navodeći mnoštvo primjera za svako pitanje koje im je bilo postavljeno. Međusobno su se slušali i poštivali jedno drugo dok pričaju, ali istovremeno se nisu ustručavali reći da se ne slažu s nečim što bi netko rekao. Uz svaki svoj odgovor bi ili sami ili na poticaj dali argumente preko kojih bi objasnili zašto je njihovo mišljenje, tj. stav takav kakav je.

Radionicu smo zaključili spoznajom kako je prijateljstvo jako bitno za život pojedinca, ali da prijateljstvo ponekad uz sebe vodi i neprijatelje – na što su djeca rekla da je jedini način da nemaš neprijatelje je taj da živiš sam na pustom otoku. Također, djeca smatraju da nitko ne može biti toliko dobar da ne bi imao neprijatelja, pogotovo ako je kvalitetna osoba jer će onda drugi iz ljubomore postati toj osobi neprijatelj. Bez obzira na brige koje ponekad donosi prijateljstvo, djeca su se složila da se bez njega svejedno ne isplati živjeti, tj. ne može se bez prijateljstva živjeti sretan i ispunjen život. Kroz cijelu ovu radionicu, djeca su uspješno kritički iznosila svoja mišljenja vezano za prijateljstvo te se složili da je ono jedan od važnijih i boljih dijelova života. Djeca su kroz ovu radionicu promišljali o prijateljstvu, argumentirali za i protiv određenih stavova i uvjerenja, te i prihvaćali nove stavove ako su im bili dovoljno uvjerljivi argumenti.

8.2. Filozofija s umirovljenicima

Radionica s umirovljenicima za potrebe ovog diplomskog rada održana je 14. lipnja 2024. godine u Zadru, s grupom umirovljenica pod nazivom „Relaxice“.⁷⁴ Tema radionice je bila prijateljstvo, kao i na radionici s djecom – ali fokus je bio na definiranju samog pojma prijateljstva. Najprije se umirovljenicima predstavila tema i opisao način na koji se takve iste radionice rade s djecom i kako to izgleda s njima te na koji način oni odgovaraju na pitanja koja im budu postavljena. Sukladno tome, radionica je započela s primjerom koji se koristi i s djecom, a to su pitanja: Što je to mrkva? Kako bi je definirali? Koje su njene karakteristike? Cilj je da se pokaže kako nama ljudima nije lako definirati ni konkretne pojmove poput mrkve, a kamoli apstraktne pojmove poput prijateljstva, ljubavi, dobra, zla, itd.

Odgovori koje su umirovljenice dale su prvo bili općeniti, npr. narančasto povrće; dok nisu bile informirane da je kod definiranja pojma važno da budu što je moguće više specifične i da je zapravo bitno da uđu u srž predmeta koji se definira te da pronađu ono što ga čini baš tim predmetom (što je *differentia specifica*). Na ovaj način, počele su davati konkretnije odgovore pa su zaključile kako je mrkva korjenasto povrće narančaste boje. Kad im je ukazano da postoje vrste mrkvi i drugih boja, uz dodatna pitanja i pojašnjena nakraju su se odlučile za definiciju kako je mrkva korjenasto povrće najčešće narančaste boje koje obiluje beta karotenom. Ovaj pojam mrkve je poslužio kao ogledni primjer za ostatak radionice te smo kroz taj pojam približili umirovljenicima na koji način se na filozofski način može ući u dubinu naizgled poznatog pojma te kako ga možemo definirati na poprilično specifičan način.

Iz ove kratke uvodne aktivnosti, prešli smo na stvarnu temu radionice: prijateljstvo. Prvo pitanje koje je bilo postavljeno je: Je li vama prijateljstvo važno? Na ovo pitanje su se umirovljenice osvrnule na način da su povezale svoju udrugu „Relaxice“ i objasnile da djeluju već 30 godina te kako je upravo prijateljstvo ključni dio njihovog djelovanja. Umirovljenice prepričavaju različite prepreke koje su uspjeli prijeći zajedno (rat, Corona virus,,,) te ističu da im je prijateljstvo bitno jer bez njega ne bi postojali toliko dugo godina.

Sljedeći dio radionice je izgledao tako da je svatko od umirovljenika dobio list papira i kemijsku olovku i trebali su svi za sebe napisati definiciju prijateljstva. Naglašeno je bilo da definicija ne mora biti duga te da može biti u natuknicama. Nakon što su napisali svoju definiciju, trebali su

⁷⁴ Audio snimka radionice nalazi se kod autorice ovog rada

presaviti papir i staviti ga sa strane pa smo potom krenuli sa zajedničkim pokušajem definiranja prijateljstva. Na ploču na kojoj je bio naslov 'Prijateljstvo', dodavali smo pojmove koje su umirovljenici govorili kao riječi koje asociraju s prijateljstvom ili s kojima bi definirali prijateljstvo. Na to postavljeno pitanje: Koji su pojmovi bitni za prijateljstvo?, umirovljenici su naveli sljedeće pojmove:

- odanost
- iskrenost
- ljubav
- stabilnost
- moć
- podrška
- uzajamnost
- trajnost

Počinjući s pojmom odanosti, jedan po jedan pojam smo analizirali i odlučili je li ga želimo ostaviti na ploči kao dio definicije prijateljstva, ili ga ipak križamo jer smatramo da prijateljstvo može opstati i postojati i bez tog pojma. Odanost je pojam za koji su se svi jednoglasno složili da ostaje i da je jako bitan iz razloga što smatraju da je prijateljstvo bez odanosti lažno i nemoguće. Na pitanje: Je li postoji situacija u životu u kojem prijatelj ne bi bio odan te je li nakon te 'izdaje' prijateljstvo odmah i isključivo gotovo?, na što umirovljenice govore kako nije tako crno-bijelo i da prijateljstvo ne prestaje odmah u trenutku izdaje. Nadalje, postavlja se pitanje što je uopće odanost – a daje se odgovor da je to mogućnost za tim da su prijatelji uvijek tu jedno za drugo. Na ovo se počinje kratka rasprava o tome je li postoji odanost u odnosu roditelja i djece, na što jedna od umirovljenica kaže da su roditelji uvijek odani, a da za djecu ne može reći isto, dok druga kaže da je moguće da bude i obrnuto.

Ovim odgovorom dolazimo do usporedbe prijateljske i roditeljske odanosti, tražeći njihove razlike, na što se nisu međusobno složili na jedan odgovor, već je jedna od polaznica rekla da je glavna razlika to što je roditeljska odanost bezuvjetna, dok prijateljska nije. Primjer koji je bio spomenut su Odisej i Penelopa te njihova odanost koju su povezali s ljubavi. Ono što je umirovljenicima bilo bitno i što su naglasili je to da treba razlikovati prijatelje i poznanike te osvrću pozornost na problem društvenih mreža koje skoro pa uvijek potiču površna prijateljstva, koja bi se možda trebala klasificirati isključivo kao poznanstva. Svjedoče tome na način da nije realno da netko ima puno istinskih i jako bliskih prijatelja, već maksimalno troje

do četvero, jer sve preko toga ne može imati one karakteristike koje bi trebalo imati. Upravo preko pojma odanost možemo objasniti zašto je teško definirati prijateljstvo – zato što je odanost njegov glavni faktor, a nju je možda još teže za definirati. Iz ovog dijela radionice dolazimo do zaključka da prijateljstvo ne može opstati bez odanosti pa smo taj pojam na ploči podcrtali. Podcrtavanje pojma označava da bez njega ne možemo definirati prijateljstvo.

Nakon odanosti, prešli smo na pojam iskrenosti te postavljamo pitanje je li bitnija odanost ili iskrenost? Kod tog pitanja smo došli do podjele unutar grupe, jer su jedni smatrali kako je iskrenost bitnija od odanosti i da je neizostavan faktor prijateljstva te nisu dopuštali ništa manje od potpune iskrenosti; dok su drugi smatrali da je prihvatljivo i neproblematično ponekad zamaskirati istinu te se koristiti „bijelim lažima“ kako bi poštedjeli osjećaje svojih prijatelja. Jedna od umirovljenica je navela primjer iz osobnog života sebe kao osobe koja je jako iskrena, pa je s jedne strane od ljudi u svom životu čula: S tobom je lako jer uvijek znam na čemu sam; dok je s druge strane čula: Nemoj misliti da ti možeš sve svima reći. Iz ovog primjera je grupa došla do zaključka da sve mora imati svoju mjeru, ali da je iskrenost svejedno neizostavan dio prijateljstva pa smo zato i podcrtali taj pojam na ploči.

Nastavljajući dalje, fokusirali smo se na pojam ljubavi, za koji su se složili da je težak pojam za definirati. Kroz kratku digresiju, osvrnuli smo se i na prijateljstvo iz koristi, za kojeg su se složili da je učestalo, ali ne i stvarno. Znajući da je ljubav težak pojam za definirati, fokusirali smo se na pitanje: Može li prijateljstvo definirati bez ljubavi?, na što su se složili da postoje leveli ljubavi i ne moramo svakoga jednako voljeti, ali nije moguće da govorimo o pojmu prijateljstva bez spominjanja pojma ljubav – pa smo zato i tu riječ podcrtali. Zaključili smo kako prijateljstvo mora sadržavati ljubav.

Sljedeća riječ je bila stabilnost u smislu dvaju prijatelja koja se ne viđaju prečesto, ali čim se vide mogu nastaviti tamo gdje su stali u svom odnosu. Postavlja se pitanje tražimo li mi u svojim prijateljima kvalitete koje sami imamo, tj. koliko mi ličimo po ponašanju na naše prijatelje. Umirovljenici se slažu kako ne traže sebi identične prijatelje jer bi to život učinilo dosadnim, već nastoje imati prijatelje s različitim životima i hobijima. Što se tiče same stabilnosti, smatraju da nije moguće imati „nestabilno“ prijateljstvo jer takvo ne bi bilo pravo i istinsko prijateljstvo. Tu svi umirovljenici dolaze do zaključka kako riječ stabilnost nije idealna za opis onoga što su oni zamislili i onoga o čemu mi pričamo, ali se kao grupa nitko nije mogao sjetiti boljeg pojma pa je ta riječ ostala na ploči, ali nepodcrtana.

Idući pojam s ploče je bio moć. Ovaj pojam je također unio neslaganje u grupu jer ga je jedan dio protumačio na način: Prijateljstvo je moć.; dok ga je drugi protumačio kao: Ja imam nadmoć u ovom prijateljstvu. Opisujući dalje značenje ovog pojma, većina umirovljenica složilo se kako je prijateljstvo bogatstvo i uspjeh, ali da ne bi iskoristile pojam moći pa smo tako pravilom većine, prekrižili pojam moć s ploče i zaključili da možemo definirati prijateljstvo bez tog pojma.

Nastavljajući dalje, pričali smo o pojmu podrška pa su se postavila prva pitanja: Koja je razlika između odanosti i podrške? Je li moguće da budemo podrška nekome, a da ne budemo odani i obrnuto? Tu dolaze do zaključka da odanost u sebi automatski i obavezno sadrži podršku dok obrnuto slučaj ne mora nužno biti takav, već možemo netko nekome može biti podrška bez da mu je odan. Iz ovog razloga pojam podrška s ploče ostavljamo kao neodlučen, blago naginjući prema tome da ga prekrižimo.

Predzadnji pojam je uzajamnost, koji uz sebe vuče pitanja o mogućnosti jednostranih prijateljstava i prijateljstava u kojima je jedan čovjek tu iskreno, a drugi samo iz koristi ili potrebe. Tu umirovljenici dolaze do toga da takvo 'neravnomjerno' prijateljstvo ne može biti moguće ako se želi postaviti pravi iskreni odnos. Iz ovog razloga su odlučili da pojam uzajamnosti podcrtamo kao neizostavan element u definiciji prijateljstva.

Zadnji pojam s ploče bio je trajnost. Pitanje koje je bilo postavljeno je: Ako imate dobrog prijatelja i dogodi se da se posvađate oko gluposti i zauvijek prekinete prijateljstvo, je li to u trenutku u kojem je trajalo, bilo prijateljstvo? Umirovljenici su se otprilike složili da bez obzira na to što je to prijateljstvo završilo, možemo reći da je bilo stvarno dok je trajalo, osim ako je bilo građeno na laži s jedne strane bez saznanja o tome od druge strane jer je to onda obmana. Iz ovog razloga, pojam trajnosti je ostavljen isto kao i stabilnost jer je između toga da bude potreban i suvišan.

Kada smo prošli sve riječi s ploče, dali smo priliku umirovljenicima da dodaju još neku riječ na ploču, za što su se oni složili da nemaju što dodati. Postavlja se pitanje: Jeste li ovih 45 minuta razmišljali o prijateljstvu? Na ovo pitanje naravno svi odgovaraju potvrdno, što povezujemo s tim da je uvijek nužno sve propitkivati, pa tako i naizgled banalne pojmove kao što je prijateljstvo.

Nakon ovoga, umirovljenicima kažemo da izvade onaj papir s početka radionice na kojeg su zapisali definiciju prijateljstva te da naglas pročitaju te definicije i kažu bi li išta promijenili u svojoj definiciji sada nakon radionice:

- *Prijateljstvo je spoj ljubavi i sreće; snaga koja te gura kroz sve životne situacije. Prijateljstvo je moć.*
 - Umirovljenica kaže da bi dodala riječ odanost, iako joj se to skoro i podrazumijeva kroz pojam ljubavi te da bi zadržala pojam moći iako smo ga na ploči prekrizili.
- *Prijateljstvo znači pomagati, tješiti te biti uz nekoga u problemu i veselju.*
 - Umirovljenica kaže da bi ostavila definiciju kakva je, također stavljajući u fokus pojam odanosti kao najvažnijeg elementa prijateljstva.
- *Prijateljstvo znači staviti prijatelja ispred sebe.*
 - Umirovljenica ističe važnost nesebičnosti u odnosu.
- *Prijateljstvo označava uzajamno povjerenje između dvije ili više osoba na koje uvijek možeš računati: u dobru i zlu, bez zadržke.*
 - Umirovljenica također ističe važnost obostranog davanja u odnos te povjerenja bez kojeg prijateljstvo ne može postojati.
- *Prijateljstvo za sebe veže osjećaje iskrenosti i pripadanja. To je osjećaj kada vidiš osobu koju nisi sreo dugi niz godina, a prijatelji ste, i možeš s tom osobom nastaviti prijateljstvo tamo gdje ste stali kada ste se zadnji put vidjeli – nije potreban ponovni uvod.*
 - Umirovljenica ističe kako joj je najvažniji taj aspekt trajnosti i stabilnosti u prijateljstvu.

Radionicu smo završili sa zaključkom da od svih ovih karakteristika prijateljstva, odanost možemo izdvojiti kao najvažniju i onu bez koje prijateljstvo ne bi moglo biti definirano. Cilj ove radionice bio je ukazati umirovljenicima na to da svaki pojam s kojim se susretu ima pozadinu i ima složenu definiciju i značenje, ako se potrude doći do njega. Kroz pokušaj detaljnog definiranja naizgled jednostavnih pojmova, umirovljenici su vježbali svoje umijeće promišljanja i filozofskog analiziranja.

8.3. Usporedba radionica

Nakon analize obje radionice, potrebno se nakratko fokusirati na izdvajanje nekih sličnosti i različitosti kod djece i umirovljenika te njihovog pristupa samoj radionici. Za početak, možemo reći kako u samom sudjelovanju i aktivnosti, i jedna i druga grupa su bile pohvalne – zainteresirani za raspravu te aktivni u javljanju i iznošenju svojih mišljenja. Umirovljenici naravno imaju veći filter za ono što dijele s grupom, na način da neke pozitivne situacije lako prepričaju i iskoriste za svrhu teme, a one negativne rjeđe dijele, a ako i jesu to bude u kratkim crticama bez puno detalja. Ovo je razumljivo jer su oni ipak ljudi s nekim iskustvom i život ih je naučio da neke stvari zadrže za sebe.

S druge strane, imamo djecu koja nezaustavljivo dijele svoja iskustva, bilo dobra, bilo loša. Djeca ne rade pretjeranu razliku između toga da prepričaju pozitivne priče iz prijateljstva i one negativne, nego dapače – češće biraju podijeliti negativnu ili upozoravajuću priču o odnosima u svojim životima, za razliku od umirovljenika koji će češće odabrati pozitivnu priču, barem iz primjera ovih radionica o prijateljstvu.

Ako bi trebali odabrati jednu karakteristiku ili obilježje prijateljstva oko kojeg su se obje grupe složile da je najvažnije – to bi bio pojam odanosti. I za djecu i za umirovljenike, odanost je bila u centru pojma prijateljstva, iz razloga što smatraju da ono ne može ni postojati bez potpunog osjećaja odanosti od strane i jednog i drugog prijatelja. Djeca su tu karakteristiku nabrojili prvu, već u igri asocijacija, koristeći Penelopin primjer, a potom i kasnije kada su nabrajali kakav to mora biti dobar prijatelj te kakvi su oni prijatelji drugima. S druge strane, u igri definiranja prijateljstva, umirovljenici su izabrali odanost kao najvažniju karakteristiku prijateljstva, bez koje se prijateljstvo ne bi moglo definirati.

Koncept koji također obje grupe spominju, ali na pomalo različite načine je koncept izdaje. Za djecu, izdaja je najgore što prijatelj može napraviti i oni navode razne primjere kako su njih njihovi prijatelji izdali, što najčešće bude povezano s otkrivanjem neke tajne ostatku razreda ili nekoj trećoj osobi. Za umirovljenike, izdaja je također ozbiljna stvar, ali oni se zaustavljaju na tome te ne daju previše primjera jer se njima vjerojatno podrazumijeva kakva izdaja može biti jer pretpostavljaju da su svi na toj radionici prošli velika životna iskustva – dok djeca imaju potrebu podijeliti ta svoja iskustva jer su im nova i kroz to dijeljenje mogu se poistovjetiti sa svojim vršnjacima.

Djeca i umirovljenici se uvelike razlikuju u kriterijima po kojima sklapaju prijateljstva. Djeca su navela da se prijateljstvo može započeti iz tako jednostavnih situacija kao što je dijeljenje domaćeg rada, dok umirovljenici pak opisuju proces pokretanja prijateljstva kao nešto što nije tako često i događa se postepeno kroz vrijeme. Oba pristupa imaju smisla za pojedinu grupu te se sigurno odgovori ni jedne ni druge skupine ne mogu generalizirati na djecu i umirovljenike općenito – ali možemo pretpostaviti da bi veliki broj njih imao sličan odgovor.

Naposljetku, možemo reći kako su i djeca i umirovljenici bili izrazito uključeni u temu prijateljstva iz razloga što je to neizostavan dio života. Iako su se neki odgovori i pristupi razlikovali, vidljivo je koliko im znači prijateljstvo te koliko im je bitno da posvijeste i navedu najvažnije karakteristike koje čine ovaj pojam takvim kakav je. Djeca su pokazala da su više nego sposobna kritički razmišljati te da nikada nije rano početi baviti se filozofijom, a umirovljenici su pokazali kako im ne treba ni puno ni dugo da bi osvježili svoju sposobnost argumentiranog iznošenja stavova te kako je filozofija idealno rješenje za to.

9. ZAKLJUČAK

Iz svega iznesenog možemo zaključiti kako filozofija ima iznimno bitnu ulogu ne samo u procesu cjeloživotnog obrazovanja, već i cjelokupnog procesa učenja jer je prisutna primarno u formalnom obrazovanju, ali je zastupljena i u različitim oblicima neformalnog obrazovanja. Od početka, tj. od Filozofije s djecom pa preko osnovne i srednje škole te fakulteta pa sve do Filozofije s odraslima i umirovljenicima, filozofija služi ljudima kao prilika za promišljanje o važnim temama o kojima nemaju prilike naučiti ili raspraviti na ijednom drugom predmetu ili mjestu. Uvodeći filozofiju u život djeteta od rane dobi, omogućujemo mu da na kritički način gleda svijet oko sebe te formira svoje mišljenje o velikim životnim temama koje mu možemo približiti na jednostavan i lako shvatljiv način. Osim filozofije u životu djece, bitno je nastaviti razvijati to umijeće kritičkog mišljenja u toku cijelog školovanja, ali i nakon njega – kroz filozofiju u neformalnom obliku, s odraslim ljudima i umirovljenicima. Na ovaj način primjećujemo da je moguće filozofiju provući kroz cijeli život pojedinca i na taj način obogatiti umijeće govora te iznošenje argumentiranog stava utemeljenog u temama koje su u svojoj suštini često filozofske.

Cilj ovog diplomskog rada je bio pokazati na koje je načine filozofija prisutna u formalnom i neformalnom obrazovanju, što je ostvareno u teorijskom dijelu rada. S druge strane, praktični dio rada istražuje poveznice i razlike u pristupu djece i umirovljenika, opisujući dvije radionice u kojima se istraživala ista tema – prijateljstvo. Razlika u pristupu kod ove dvije radionice je ta što je s djecom fokus bio na razvijanju kritičkog mišljenja kroz raspravu i argumentirano iznošenje stavova o temama prijateljstva, izdaje, povjerenja i sl.; dok je s umirovljenicima fokus bio na poticanju osvježavanja kritičkog mišljenja kroz igru definiranja pojma prijateljstva. Obje radionice su pokazale da se kroz jednostavnu temu može pokrenuti konstruktivna rasprava te potaknuti interes za iznošenjem mišljenja o temi kojoj se inače možda ne bi pristupilo na analitički način.

I djeca i umirovljenici su izrazili zadovoljstvo s iskustvom radionica jer su kroz radionicu imali mogućnost dublje ući u temu Prijateljstva, te kroz primjere iz svog života osvijestiti i sebi i drugim sudionicima radionica, važnost analiziranja pojmova kako bi što preciznije mogli doći ne samo do njihove definicije, već i do njihovog značenja za nas same. Upravo u ovome leži i cilj teme ovog rada, odnosno cilj filozofije u obrazovanju bilo koje vrste – a to je da potakne

pojedince na dublje promišljanje o životnim, tj. filozofskim temama, tražeći primjere iz vlastitog života kako bi približio sebi koncepte o kojima inače možda ne bi ni razmišljao.

10. SAŽETAK

Ovaj diplomski rad istražuje ulogu filozofije u cjeloživotnom obrazovanju. U prvom dijelu rada opisuje se i objašnjava koncept cjeloživotnog obrazovanja te ga se uspoređuje s procesom cjeloživotnog učenja, uvodeći i pojmove formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja. Svrha te analize je postavljanje pozadine za promatranje uloge filozofije u tom cijelom procesu koji počinje s Filozofijom s djecom pa se nastavlja kroz osnovnu i srednju školu te fakultet i naposljetku završava s Filozofijom s odraslima i umirovljenicima. U svakoj od ovih 'faza', jedan od glavnih ciljeva je razvijanje ili daljnji napredak kritičkog mišljenja te omogućavanje djeci, učenicima, studentima, odraslima i umirovljenicima prostor u kojem mogu izraziti svoje stavove na argumentiran način, potičući razmišljanje o filozofskim temama i na taj način ulazeći u dubinu pojmova iz svijeta oko njih.

Drugi dio ovog rada fokusiran je na praktični dio, odnosno na dvije radionice koje su odrađene na temu Prijateljstva. Prva radionica odrađena je s djecom, i cilj joj je bio poticanje kritičnog mišljenja i iznošenje stavova o temama unutar pojma prijateljstva, na način da su kroz riječi različitih filozofa i morskih likova ulazili u dubinu ove teme, pokušavajući shvatiti njenu svrhu. Slično prvoj, druga radionica odrađena je s umirovljenicima na istu temu, ali se razlikovala po tome što joj je cilj bio ponovno oživljavanje kritičkog mišljenja kroz igru definiranja pojma prijateljstvo. Na ovaj način umirovljenici su navodili ključne pojmove koje vežu za prijateljstvo te zajedno slagali definiciju koja bi na što precizniji i točniji način objasnila dubinu iza tog pojma. Na kraju, ovaj rad je promatrao sličnosti i različitosti u pristupu djece i umirovljenika prema samoj radionici i temi te navodi da su u svojoj suštini ti pristupi dosta slični jer su i jedna i druga skupina željne otvorene diskusije i iznošenja svojih stavova i iskustava.

11. ABSTRACT

This thesis examines the role of philosophy in lifelong education, tracing its evolution across various educational settings. The initial section delineates the concept of lifelong education and contrasts it with the process of lifelong learning. It introduces the notions of formal, informal, and informal education. The objective of this analysis is to provide a contextual framework for examining the role of philosophy in this comprehensive process, which commences with the introduction of philosophical concepts to children, progresses through the curriculum of primary and secondary schools, and culminates in the integration of philosophical principles in the education of adults and retirees. In each of these "phases," one of the primary objectives is to cultivate or further advance critical thinking and to provide children, pupils, students, adults, and pensioners with a forum where they can express their views in an argumentative manner, encouraging reflection on philosophical topics and thus delving into the nuances of concepts from their immediate surroundings.

The second section of this paper is devoted to the practical aspects of the topic, namely two workshops on the subject of friendship. The initial workshop was conducted with children and aimed to cultivate critical thinking and present diverse perspectives on the concept of friendship. To this end, the workshop utilized the words of various philosophers and sea characters to delve deeply into the topic, striving to grasp its essence. Similarly, the second workshop was conducted with retirees on the same topic, but differed in that its objective was to stimulate critical thinking through a game of defining the term "friendship." In this manner, the retirees articulated the fundamental concepts that underpin the concept of friendship and collectively attempted to formulate a definition that would elucidate the essence of the term with precision and accuracy. Finally, this paper observed the similarities and differences in the approach of children and pensioners towards the workshop itself and the topic. It was found that in essence these approaches are quite similar because both groups are eager to have an open discussion and express their views and experiences.

12. LITERATURA

1. Breslin, F. J. (1982). A Case for Philosophy in the American High School Curriculum. *The Clearing House*, 55(8), 364–366. <http://www.jstor.org/stable/30180934>
2. Cah, Z. (2020). *Filozofija s djecom i odgoj za ljudska prava* (Diplomski rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:345074>
3. Coombs, Philip H. and Ahmed, Manzoor. 1974. *Attacking Rural Poverty: How Nonformal Education Can Help*. Baltimore: John Hopkins University Press.
4. Ćurko, B. (2012). Uvodnik: Filozofija s djecom. *Metodički ogleđi*, 19 (2), 9-11. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/103675>
5. Ćurko, B., Kragić I. (2009), „Igra- put k multidimenziranom mišljenju“ u: *Filozofska istraživanja* Sv. 2, str. 307-309
6. Dave, R. H. ed. 1976. *Foundations of Lifelong Education*. Hamburg: UNESCO, Institute for Education, and Oxford: Pergamon Press
7. Fägerling, I., Saha, L. J. (1989) *Education and National Development*. Oxford: Pergamon Press
8. Jeličić, A. i Japundžić, A. (2016). Tješiteljska uloga filozofije — filozofsko savjetovanje u službi radnika. *Obnovljeni Život*, 71. (2.), 181-192. <https://doi.org/10.31337/oz.71.2.3>
9. Koludrović, Morana. et al. (2018.) *Učimo cjeloživotno učiti i poučavati: Priručnik za nastavnike u obrazovanju odraslih*. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Zagreb
10. Kurikulum za nastavni predmet Filozofije za gimnazije u Republici Hrvatskoj, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2019_01_7_158.html
11. Kurikulum za nastavni predmet Logike za gimnazije u Republici Hrvatskoj, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_156.html
12. Kurikulum za nastavni predmet Svijet i ja za osnovne škole, <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/OsnovneSkole/Cjelodnevna-skola/Eksperimentalni-kurikulum-nastavnoga-predmeta-Svijet-i-ja-za-osnovne-skole.pdf>
13. Kurikulum za nastavni predmet Etike za gimnazije u Republici Hrvatskoj, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_207.html

14. Luketić, I. (2019). *Teorija multidimenzioniranog mišljenja M. Lipmana i njena kritika* (Diplomski rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:915606>
15. Marinoff, Lou. (2002) *Philosophical Practice*. Academic Press
16. Miloš, M. (2021). *Razvoj filozofije odgoja kroz povijest i utjecaj na suvremenu filozofiju odgoja* (Diplomski rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:221559>
17. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2015). *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije*. Zagreb: Intergrafika TTŽ d.o.o.
18. Pastuović, N. (2006). *Kako do društva koje uči*. *Odgovne znanosti*, 8 (2 (12)), 421-441. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/22428>
19. Pongračić, Luka ; Čarapović, Tea ; Zečević, Marta Edukativna platforma za mrežno učenje Campster u kontekstu cjeloživotnoga obrazovanja // *Jezik, književnost i obrazovanje - suvremeni koncepti* / Višnjic-Jevtić, Adrijana i sur. (ur.). Čakovec: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2020. str. 236-251
20. Rosán, L. J. (1966). Teaching Philosophy to Undergraduates and Adults. *Improving College and University Teaching*, 14(3), 162–165. <http://www.jstor.org/stable/27562580>
21. Seidman, A. (1977). Some Suggestions for Graduate School Education. *Improving College and University Teaching*, 25(2), 69–74. <http://www.jstor.org/stable/27565071>
18. Steve Williams, *P4C: what, why and how?* na: <https://p4c.com/about-p4c/>
22. Tuijnman, A., & Boström, A.-K. (2002). Changing Notions of Lifelong Education and Lifelong Learning. *International Review of Education / Internationale Zeitschrift Für Erziehungswissenschaft / Revue Internationale de l'Education*, 48(1/2), 93–110. <http://www.jstor.org/stable/3445328>
23. Urličić, I. (2022). *Djeca i umirovljenici u filozofskoj praksi Lou Marinoffa* (Završni rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:343037>
24. Vekić, M. (2015). Obrazovanje u novome ruhu: cjeloživotno učenje i obrazovanje odraslih. *Hrvatski jezik*, 2 (3), 5-14. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/172038>
25. Zorić, V. (2008). Provjera i ocjenjivanje znanja učenika u nastavi filozofije u srednjoj školi. *Život i škola, LIV* (20), 113-126. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/36906>
26. Whittington Frank J., PhD, Cole Thomas R., What's the Point of Aging? Does Philosophy Make a Difference?, *The Gerontologist*, Volume 54, Issue 3, June 2014, str. 519–521

Elektronski izvori:

1. <https://www.bak.hr/cjelozivotno-obrazovanje/o-cjelozivotnom-obrazovanju-i-ucenju/>
2. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Materijali%20za%20istaknuto/2014/Strategija%20obrazovanja%20znanosti%20i%20tehnologije/4.%20Cjelo%20C5%BEivotno%20u%C4%8Denje.pdf>
3. <https://www.hzz.hr/projekti/program-za-cjelozivotno-ucenje/>
4. <https://www.nacional.hr/bruno-curko-uz-novi-izborni-predmet-djeca-ce-bit-autonomna-samopouzdana-i-odgovorna/>
5. <https://sibenski.slobodnadalmacija.hr/sibenik/vijesti/hrvatska-i-svijet/na-jesen-se-u-osnovne-skole-uvodi-novi-izborni-predmet-stize-kao-alternativa-vjeronauku-1259050#:~:text=Ve%C4%87%20od%20prvog%20razreda%20osnovne,i%20lo%C5%A1e%20strane%20postojanja%20pravila.>

Obrazac A.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja NANA URLIČIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e magistra/magistrice FILOZOFIJE, ENGLJEZIKA I KNJIŽEVNOSTI, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 8.7.2024.

Potpis

Nana Urličić

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica: IVANA UELIČIĆ

Naslov rada: ULOGA FILOZOFIJE U
CJELOŽIVOTNOM OBRAZOVANJU

Znanstveno područje i polje: FILOZOFIJA

Vrsta rada: DIPLOMSKI

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
izv. prof. dr. sc. Bruno Ćurko

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
doc. dr. sc. Ljudent Hanžek
izv. prof. dr. sc. Manta Brčić Kuljiš

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 8.7.2024.

Potpis studenta/studentice: Ivan Ueličić

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.